

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

MARIJA SRĖBALIŪTĖ
Finansų teisės dieninių studijų programa

TEISINĖS VALSTYBĖS KŪRIMO LIETUVOJE SPECIFIKA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
Doc. dr. Ernestas Spruogis

Vilnius, 2006

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Teisinės valstybės kūrimosi etapų analizė- nuo teisėtumo iki socialinės valstybės.....	7
1.1. teisėtumo valstybė.....	9
1.2. teisingumo valstybė.....	10
1.3. socialinė teisinė valstybė.....	11
2. Teisinė valstybė kaip teisės viešpatavimo organizacija.....	15
3. Lietuvos, kaip teisinės valstybės, modelis XXI amžiuje.....	19
3.1. Lietuvos, kaip teisinės valstybės, esmė ir paskirtis.....	19
3.2. valstybės poveikis teisei.....	26
3.3. teisės poveikis valstybei.....	27
3.4. teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykis.....	28
4. Teisės ir politikos vaidmuo kuriant teisinę valstybę Lietuvoje.....	35
4.1. teisinė valstybė ir teisingumas: tautos teisinė kultūra.....	36
4.2. socialinės valstybės praktinio įgyvendinimo galimybės.....	41
5. Teisinės valstybės esmė remiantis Konstitucinio Teismo doktrina.....	47
6. Išvados ir pasiūlymai.....	54
Literatūros sąrašas.....	57
Santrauka.....	64
Summary.....	65
Priedai.....	66

Ivadas

Temos aktualumas ir naujumas. Pasaulinės teisinės minties istorijoje teisinės valstybės idėja buvo ir yra viena iš problematiškiausių ir labiausiai diskutuotinių klausimų. Problematiška, nes teisinės valstybės samprata skiriasi, keičiasi įvairiuose laikmečiuose, tautose. Šiandieninė situacija verčia iš naujo išnagrinėti vyraujančias teisinės valstybės koncepcijas. Kiekvieną dieną kinta socialiniai, politiniai ar kitokie visuomeniniai santykiai, todėl ir pati teisė turi nuolat kisti. Taigi dėl šių teisinių santykių raidos išryškėja teisinės valstybės spragos ar trikdžiai, kurie neleidžia visiškai efektyviai funkcionuoti valstybei kaip teisei. Žinoma, šie trikdžiai egzistuoja priklausomai nuo to, kiek toli šalis yra pažengusi teisinės valstybės link, taip pat nuo tos valstybės valdžios ir piliečių teisinės sąmonės lygio.

Teisinės valstybės idėjos įgyvendinimas – pagrindinis kiekvienos valstybės siekis, nes teisinė valstybė ne tik įtvirtina humanistinius pradus, teisingumą, bet ir užtikrina praktinio gyvenimo gerovės, laisvės, kovos su biurokratija būdus.

Kad valstybė galėtų vadintis teisine neužtenka vien tik deklaruoti, kad valstybė tokia yra, visa veikla, kuriant ir įtvirtinant šalies valstybingumą, turi papildyti Konstituciją realiu idėjiniu, politiniu, socialiniu-ekonominiu ir teisiniu turiniu, nes tik tai užtikrina šalyje atviros pilietinės visuomenės gyvavimą kartu su išsivysčiusiais demokratijos mechanizmais: žmogaus teisių gynimu, pilietinių ir valstybinių struktūrų tarpusavio bendradarbiavimu.

Teisinės valstybės sąvoka Lietuvoje iki Nepriklausomybės atkūrimo buvo tik deklaruojama, nesistengiant realiai įgyvendinti jos turinio. Lietuva, kaip ir daugelis kitų postkomunistinių Europos kraštų, ilgą laiką gyveno pagal svetimos tautos primestą teisės sistemą, kurios keliami reikalavimai nebuvo panašūs į šiandieną teisei valstybei keliamus uždavinius. Šiame darbe nagrinėjamos teisinės valstybės praktinio įgyvendinimo problemos, kurios leidžia pažinti realią teisinės valstybės konstrukciją šiandien.

Manau, jog būtina nagrinėti teisinės valstybės kūrimosi specifiką ne tik teoriniame, bet ir praktiniame lygmenyje, nes šios idėjos mokslinis aspektas pereina į praktinę plotmę. Darbe nagrinėjama kaip LR Konstitucijoje deklaruojamas teisinės valstybės modelis atitinka teisinę, socialinę ir ekonominę šalies tikrovę, kaip užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės, analizuojama pilietinės visuomenės plėtra, tautos teisinės sąmonės ir teisinė kultūros lygis ir kokią reikšmę tai turi kuriant teisinę valstybę. Darbe nesiekama išnagrinėti istorinio teisinės valstybės kūrimosi aspekto, tačiau manau, jog būtina bent trumpai aptarti šios idėjos raidos gaires (nuo teisėtumo valstybės iki socialinės teisinės valstybės susikūrimo), tam, kad galėtume nurodyti būdus šių dienų problemoms spręsti.

Tyrimo objektas. Šiame darbe teisinės valstybės kūrimosi specifika Lietuvoje tiriama dviem aspektais. Pirmuoju aspektu teisinė valstybė analizuojama remiantis įvairia moksline, teisine literatūra, pateikiamos įvairių autorių nuomonės ir samprotavimai. Antruoju aspektu analizuojamos Lietuvos, kaip teisinės valstybės, modelio praktinio įgyvendinimo galimybių problemos. Siekiama išsiaiškinti, koks svarbiausias kriterijus užtikrina teisinės valstybės egzistavimą- teisinio mechanizmo sukūrimas žmogaus teisėms apsaugoti ar realius to mechanizmo įgyvendinimas?

Pagrindinis darbo tikslas. Apžvelgti ir kritiškai įvertinti pagrindines teisinės valstybės sampratą aiškinančias koncepcijas, siekiant išsiaiškinti, kaip Lietuvos kuriamas teisinės valstybės modelis funkcionuoja praktikoje. Juk tik praktika gali patvirtinti arba paneigti teoriją.

Tiksliui pasiekti keliami šie uždaviniai:

- atskleisti teisinės valstybės istorinės raidos stadijas;
- išanalizuoti teisinės valstybės sampratą įvairovę;
- atskleisti teisinį ir faktinį teisinės valstybės aspektą;
- kritiškai įvertinti valstybinio mechanizmo veikimo galimybes, valstybės institucijų paskirtį užtikrinant žmogaus teises;
- išsiaiškinti, teisinės valstybės santykį su pilietinės visuomenės, tautos teisinės kultūros lygiu;
- nustatyti, kokie veiksniai lemia tai, kad teisinės valstybės idėja būtų efektyviai įgyvendinama kasdieniame gyvenime?
- remiantis konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiais atskleisti teisinės valstybės principų raidę.

Hipotezė. Teisinė valstybė –tai demokratizacijos vystymosi procesas, kuomet siekiama garantuoti pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimą, skatinti pilietės visuomenės plėtrą ir efektyvų socialinės politikos funkcionavimą.

Tyrimo šaltiniai. Teisinės valstybės problemos yra plačiai nagrinėtos teoriniame lygmenyje, todėl analizuojant teisinės valstybės problematiką yra nagrinėjami įvairūs moksliniai darbai. Tai vertingas tyrimo šaltinis. Mokslininkų darbai leido pasinaudoti jau sukaupta tyrimo medžiaga, ją apibendrinti ir tuo sudaryti pagrindą tolimesniems vertinimams.

Magistro baigiamojo darbo rėmuose analizuojamos įvairios teisės mokslininkų nuomonės, kurios yra priimamos arba atmetamos. Daug dėmesio darbe skirta LR Konstitucinio Teismo nutarimams, kuriais remiantis pateikiama pagrindinių teisinės valstybės principų analizė.

Vienas pirmųjų teisinės valstybės idėją iškėlė ir ją teoriškai pagrindė anglas A.V. Dicey knygoje „Konstitucinės teisės studijų įvadas”. Žinoma, apie valstybės valdžios ribojimą teise bei

įstatymais rašė žymūs praeities mąstytojai: Platonas, Aristotelis, vėliau Š. L. Monteskjė, Dž. Lokas. Teisinės valstybės filosofinius pagrindus sukūrė I. Kantas. Analizuojant teisinės valstybės problematiką ypač vertingi Rusijos mokslininkų darbai. Tai V.V. Lazarev'o, R.Z. Lifšico, S.A. Komarov'o, V.K. Babajev'o, S.V. Klimenk'o ir kt. darbai. Apie teisės viešpatavimą ir jos vieksmingumą rašė J. Raz. Taip pat remtasi šių užsienio autorių darbais: R. Dworkin'o, J. Finnis'o, von F.A. Hayek'o, J. Rawls'o, Lane Jan-erik'o, R. Nozic'o, A.B. Seligman'o. Įvairias teisinės valstybės koncepcijas įvertinti ir suformuluoti leido mokslininkų darbų lyginamoji analizė.

Lietuvoje daugiausia šia tema rašė Prof. habil. dr. A. Vaišvila, kuris 2001 m. apgynė habilitacinę disertaciją tema „Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje“. Šioje disertacijoje analizuojamos teisinės valstybės problemos, labiau akcentuojant teorinį teisinės valstybės modelį. Pažymėtina, kad prieškario Lietuvoje teisinės valstybės problemas tyrė M. Romeris. Vertingų darbų teisinės valstybės klausimais yra parašęs E. Kūris, T. Birmontienė, S. Vansevičius, V. Šlapkauskas, D. Beinoravičius, E. Spruogis, S. Katuoka, E. Šileikis, A. Dziegoraitis, P. Čiočys.

Kaip tyrimo šaltinis yra pateikta ir praktinė medžiaga, statistiniai, sociologinių tyrimų duomenys, kuriais remiantis pateikiama Lietuvos, kaip teisinės valstybės, esamos situacijos analizė. Teisinės valstybės įgyvendinimo galimybės atskleidžiamos analizuojant valstybės institucijų darbo kokybę, statistiniais duomenimis įvertinamas visuomenės pasitikėjimo valdžios institucijomis lygis, valstybės vykdomos socialinės politikos kryptys.

Darbe naudojami tyrimo metodai. Tyrimo metodą reikia suprasti kaip tikslo siekimo, tyrimo objekto pažinimo būdą, kurio pagalba pažįstama tiesa. Jais pagrindžiami esminiai, dėsningi tiriamojo objekto požymiai.

Siekiant tyrimo tikslų yra analizuojamos įvairios teisinės valstybės esmę atskleidžiančios koncepcijos, todėl remtasi bendraisiais tyrimo metodais: istoriniu, lyginimo, apibendrinimo, sisteminės analizės, lingvistiniu, sintezės, indukcijos, dedukcijos, sociologiniu metodais.

Remiantis istoriniu metodu teisinės valstybės idėja analizuojama kaip dinamiškas reiškiny, nes teisinės valstybės samprata skiriasi, keičiasi įvairiuose laikmečiuose, tautose. Šis metodas padeda atskleisti, kaip formavosi ir buvo įtvirtinta teisinės valstybės idėja LR Konstitucijoje. Istorinis metodas taikytas siekiant išanalizuoti, kaip tam tikros istorinės faktinės aplinkybės, teisinės valstybės vystymosi tendencijos keitė teisinės valstybės sampratą. Taip yra išskiriami pagrindiniai teisinės valstybės kūrimosi etapai, vystymosi kryptys.

Vienas iš pagrindinių šio darbo tyrimo metodų yra lyginimo metodas, kuomet derinama skirtingų autorių ir skirtingais istorinio vystymosi laikotarpiais gauta informacija, siekiama pažinti įvairių teisinės valstybės sampratų tarpusavio santykį. Šis metodas naudojamas tiriant įvairius

mokslo šaltinius, analizuojant skirtingų autorių nuomones. Lyginimo metodo pagalba sprendžiamos nacionalinės teisinės valstybės problemos pasinaudojant užsienio šalių būdais, taikomais tai pačiai problemai spręsti.

Darbe neapsieinama ir be apibendrinimo metodo, kuomet pereinama prie esminių teiginių, bendrųjų požymių. Darbe apibendrinama naudota literatūra, daromos išvados, formuluojami pagrindiniai viso darbo teiginiai. Taikant sisteminės analizės metodą darbe atskirai tiriami teisinės valstybės esmę atspindintys veiksniai: pilietinė visuomenė, teisinė kultūra, teisinė sąmonė. Tikslas – pažinti šiuos atskirus elementus kaip sudėtingos visumos dalis. Tik visi šie veiksniai sąveikaudami tarpusavyje išreiškia teisinės valstybės esmę. Šio metodo pagalba išskiriami tam tikri specifiniai teisinės valstybės bruožai.

Formuluojant pagrindines sąvokas taikytas lingvistinis metodas. Sintezės metodu įvairios teisinės valstybės sampratos nagrinėjamos ieškant bendrų, jas visas siejančių bruožų. Indukcinis-dedukcinis metodai buvo taikomi analizuojant bendro pobūdžio teorines koncepcijas, formuluojant apibendrinimus ir išvadas. Dedukcijos metodas leido jau sukaupą, ir teoriškai ištirtą medžiagą susisteminti ir iš jos padaryti nuoseklesnes ir tikslesnes išvadas.

Vertinant realią valstybės situaciją taikomas sociologinis metodas. Teisinės valstybės įgyvendinimo problemos iliustruojamos praktiniais pavyzdžiais, remiamasi LR Konstitucinio Teismo išaiškinimais. Šis metodas plačiai taikomas tiriant konkrečių teisinės valstybės kūrimo procese dalyvaujančių subjektų veiklą ir įtaką.

Darbo praktinė reikšmė. Teisinės valstybės idėja, kuri įtvirtinta LR Konstitucijoje, nėra statiškas reiškinys. Šios idėjos turinį nuolat pildo LR Konstitucinio Teismo formuojama doktrina, Seimo priimami ar keičiami teisės aktai, mokslo darbai. Todėl šiuo darbu siekiama išsiaiškinti problemas, su kuriomis susiduria Lietuva įgyvendinant šią idėją ir padėti tobulinti teisinės valstybės koncepciją. Įvertinta Lietuvos teisinės aplinkos būklė leidžia suvokti, jog būtina šviesti ir formuoti tautos teisinę sąmonę ir pilietinės visuomenės teisinę kultūrą. Pateikti statistiniai duomenys gali būti panaudoti kuriant ir tobulinant teisės aktus žmogaus teisių užtikrinimo, valstybės vykdomos socialinės politikos srityse. Taip pat vienas iš būdų užtikrinti teisinės valstybės funkcionavimą – skatinti kovoti su tokiais reiškiniais kaip biurokratija, korupcija, siekiant įvesti efektyvesnį kontrolės mechanizmą valstybės institucijų veikloje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, penki skyriai, kurie pagal analizuojamo klausimo pobūdį skirstomi į poskyrius, išvados ir pasiūlymai. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, statistiniai duomenys.

1. Teisinės valstybės kūrimosi etapų analizė- nuo teisėtumo iki socialinės valstybės

Teisinės valstybės ir teisingumo idėja gvildenama jau daugelį metų. Ilgą laiką siekiama išsiaiškinti teisinės valstybės esmę, jos paskirtį. Akivaizdu, jog teisinės valstybės fenomenas ne šių dienų vaisius, o ilgo nenutrūkstamo proceso darinys.

Teisinės valstybės idėja, kaip mokslinės doktrinos elementas, yra ne Lietuvos sukurtas valstybės modelis. Tai Vakarų teisės tradicijos produktas. Todėl, manau, verta atkreipti dėmesį į tai, kaip formavosi teisinės valstybės modelis ir kokie teisinės valstybės požymiai išskiriami mokslinėje teisinėje literatūroje šiandien.

Teisinės valstybės formavimas - tai demokratijos įtvirtinimas ir plėtotė, o demokratija gali egzistuoti tik vyraujant įstatymui. Teisinė valstybė - ne tik viena iš aukščiausių vertybių, įtvirtinanti humanistinius pradus, teisingumą, bet ir praktinis gyvenimo gerovės, laisvės, kovos su biurokratija būdas, visuomeninės valdžios įgyvendinimo forma.¹ Analizuojant teisinės valstybės ir asmenybės tarpusavio santykių turinį, pirmoje vietoje turi būti teisė. Visa visuomenių santykių sistema turi būti persmelkta teise. Kai valstybės valdžia sukuria ir išleidžia teisės normą, nuo to momento ji pati įsipareigoja ją vykdyti, kol ta norma nebus panaikinta ar pakeista. Tik tokiomis sąlygomis teisinė norma iš tikrųjų stiprins valstybės tvarką ir patikimumą. Piliečiai tik tuomet gerbs įstatymą ir teisingumo jausmą, kai pati valstybės valdžia paisys ir laikysis savo pačios priimtus įstatymus. Tuo ir skiriasi teisinė valstybė nuo despotijos.

Apie valstybės valdžios ribojimą teise bei įstatymais rašė žymūs praeities mąstytojai: Platonas, Aristotelis, vėliau Š. L. Monteskjė, Dž. Lokas. Teisinės valstybės filosofinius pagrindus sukūrė I. Kantas. Buvo išskirti pagrindiniai visuomenės ir valstybės tarpusavio santykių bruožai, valstybėje iškeltos sąlygos, kad būtų užtikrintas piliečių saugumas. Pvz.: Pasak Dž. Loko ir I. Kanto pagrindinė valstybės funkcija -užtikrinti piliečių saugumą tiek nuo išorės, tiek ir nuo vidaus pasikėsinimų.

Tačiau visuomeninių santykių vystymasis praplečia valstybės poveikio tarpusavio santykiams galimybes. Valstybei būtina įsikišti į visuomenės gyvenimą tais atvejais, kai patys piliečiai negali pasiekti gerovės savo jėgomis. Valstybės įsikišimo galimybės gali keistis, priklausomai nuo epochos ir skirtingų sąlygų.²

Teisinės valstybės koncepcija susiformavo XVIII - XIX amžiuje. Tačiau galimybės pilnai realizuoti teisinės valstybės idėją objektyviai atsiradusios naujaisiais laikais demokratijos mokslo

¹ Лазарева В.В. Общая теория права и государства. Москва, 1994 г. С. 293.

² Комаров С.А. Общая теория государства и право. Москва, 1998 г. С. 187.

bei jos nustatytos demokratinės valstybės konstitucinės konstrukcijos dėka. Vienas pirmųjų teisinės valstybės idėją iškėlė ir ją teoriškai pagrindė anglas A.V. Dicey. Kalbant apie teisinės valstybės ištakas būtina atkreipti dėmesį į tai, jog skirtingais periodais buvo skirtingai traktuojama ir pati teisinės valstybės samprata. Tai natūralu, nes kaip jau ir minėjau, teisinės valstybės kūrimasis nėra statiškas procesas, o atvirkščiai –dinamiškas, todėl kiekvienas istorinis tarpsnis, atsižvelgiant į visuomeninį politinį gyvenimą, skirtingai traktavo teisinės valstybės idėją. Iki XIX a. pradžios „teisinės valstybės“ ekvivalentu laikytas „*Respublikos*“ terminas. A.V. Dicey vartojo anglišką terminą „*Rule of law*“, kuris į lietuvių kalbą galėtų būti verčiamas „teisės viešpatavimas“. Nors pačią sąvoką „*Rex lex*“ (įstatymas yra karalius) XVII a. suformulavo britas Samuelis Rutherfordas (angliškai the *Rule of law*). vokiškai valstybę, paklūstančią savo pačios leidžiamiems įstatymams, buvo pradėta vadinti „*Rechtsstaat*“. Klausas Stern'as „teisinės valstybės“ terminą laiko specifiniu vokiškų žodžių junginiu, kuris neturi tiesioginio ekvivalento kitose kalbose. Taigi mūsų terminui „teisinė valstybė“, kaip ir vokiškajam „*Rechtsstaat*“ anglų kalboje nėra atitikmens. Jie verčiami „*law-based state*“ („teise besiremianti valstybė“) arba „*law-governed state*“ („teisės valdoma valstybė“). Abu šie vertiniai, skirtingai negu originalus angliškasis terminas „*state under the Rule of law*“ („valstybė, paklūstanti teisės viešpatavimui“), anglų kalbos požiūriu yra nenatūralūs, dirbtiniai. Lietuvoje (1919 – 1940) šis terminas išverstas į „teisės valstybę“ arba „teisinę valstybę“ (M. Riomeris, P. Leonas).³ Kai kurie autoriai (pvz. M. Riomeris), istoriškai teisinės valstybės idėją kildino iš Bažnyčios mokslo, pasak kurio, kiekviena valdžia esanti iš Dievo, bet ji negalinti valdyti žmonių savo nuožiūra, o turi siekti Dievo nustatytų tikslų ir vykdyti Dievo įsakymus.⁴ Taigi terminas „teisinė valstybė“ gali turėti tiek reikšmių, kiek ir pats terminas „teisė“.

Literatūroje yra siūloma išskirti tris teisinės valstybės tipus: „*Rule of law*“ (teisės viešpatavimo valstybė), „*Rechtsstaat*“ (teisėtumo valstybė), pastaruoju metu Vakaruose „teisei valstybei“ suteikiama ir „socialinės teisinės valstybės“ prasmė. Pažymėtina, kad du pirmieji tipai („*Rechtsstaat*“, ir „*Rule of law*“) turi daug bendra. Abiejų definicijų turiniai pripažįsta konstitucijos viršenybę, valstybės galios ribojimą įstatymais ir gyventojų pagarbą teisei. Bet tarp jų yra esminis skirtumas: „*Rule of law*“ samprata peržengia ankštas „*Rechtsstaat*“ sampratos ribas, nes preziūmuoja privalomus aukštesnius teisės principus įstatymų leidėjams.⁵ Manau, kad „teisinės valstybės“ sąvoką galima interpretuoti plačiąja ir siaurąja prasme. „Teisinė valstybė“ siaurąja

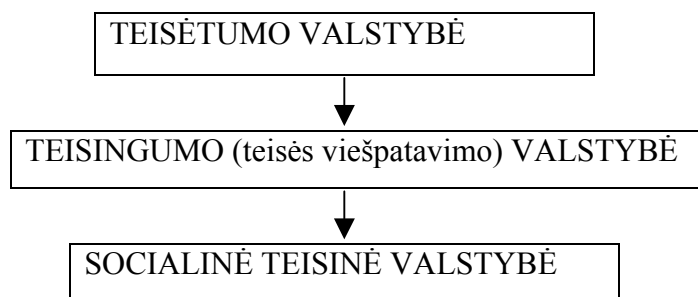
³ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 72.

⁴ Mykolas Riomeris mokslo apie valstybę. Parengė M. Maksimaitis. Vilnius, 1997. P.186.

⁵ Kūris E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija/Glendon M. A. „Vakarų teisės tradicijos“. Vilnius, 1993. P. 32.

prasme, „*Rechtsstaat*“, - tai ne teisės viešpatavimas (Rule of law), o valdymas su teisės pagalba.⁶ Ir iš čia išplaukia, kad teisinė valstybė plačiąja prasme – tai teisės viešpatavimas (Rule of law). Tačiau laikui bėgant buvo reikalaujama, kad teisinis valstybingumas būtų siejamas tik su „teisės viešpatavimo“ valstybe (Rule of law), kuri veiksmingiau nei „teisėtumo valstybė“(*Rechtsstaat*) gali garantuoti žmogaus pagrindinių teisių saugą. Taigi šių sąvokų išskyrimas atspindi istorinės raidos stadijas, kur teisėtumo valstybė (*Rechtsstaat*) yra pradinis, „teisės viešpatavimo“ valstybė – vėlesnis tos idėjos išplėtimo lygis, o šiandien nuo teisingumo valstybės pereita prie socialinio valstybingumo idėjos. Antra vertus, yra nuomonių griežtai pasisakančių prieš socialinio teisingumo valstybę. Antai, R. Nozic, kalbėdamas apie valstybę, išskiria „minimalios valstybės“ sąvoką.⁷ Tai klasikinio liberalizmo valstybė (kaip naktinis sargas), kuri užtikrina visų piliečių apsaugą nuo prievartos, plėšikavimo, apgaulės, tačiau tokia valstybė išlaiko jėgos naudojimo monopolį.

Pagal A. Vaišvilą, kalbant apie teisinę valstybę istoriniu aspektu, galima išskirti tokias teisinės valstybės istorinės raidos stadijas:⁸

1.1. Teisėtumo valstybė

Teisėtumo valstybė – tai pradinė teisinės valstybės stadija. Tai valstybė, kuri yra susaistyta jos pačios leidžiamais įstatymais. Nuo neatmenų laikų turtingųjų diktatas ir dirbančiųjų nuolankumas galingojo kapitalisto interesams sėjo nepasitikėjimą teise ir teisingumu. Todėl buvo siekiama apriboti valstybinę valdžią jos pačios leidžiamais įstatymais. Šiuo požiūriu valstybė yra teisinė, jei jos valia suvaržyta jos pačios leidžiamais įstatymais. Savo pačios įstatymų susaistyta valstybė turi jau ne moralinį, o teisinį pobūdį. Valstybės institucijos gali daryti tik tai, ko nedraudžia įstatymas. Taigi visuomenė, gindamasi nuo savivaliaujančios valdžios, siekia, kad ta valdžia iš

⁶ Kūris E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija/Glendon M. A. “Vakarų teisės tradicijos“. Vilnius, 1993. P. 32.

⁷ Nozic R. Anarchija, valstybė ir utopija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 41.

⁸ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 85

pradžių paklustų bent savo pačios leidžiamiems įstatymams. Tačiau tokio tipo valstybė gali pakeisti savo pačios sau nustatytus apribojimus. Taip pagrindžiama tai, kad įstatymų leidėjus saisto jų pačių išleisti įstatymai, kurių jie neturi teisės pažeisti, bet kuriuos jie gali pakeisti. Tokioje valstybėje piliečiai turi minimalią teisių apsaugą.

Tačiau jau nuo XIX a. antros pusės teisinės valstybės tapatinimas su „teisėtumo valstybe“ sulaukė kritikos. Argi galima laikyti valstybę teisine, kurioje privalu vykdyti įstatymo reikalavimus, neatsižvelgiant į tai, koks yra tų reikalavimų turinys? Jei taip, tai kiekvieną valstybę galima laikyti teisine, net tą, kurios įstatymai yra despotiški ir teroristiniai. Taigi dėl šios koncepcijos kritikos prasidėjo naujas teisinės valstybės raidos etapas: teisinis valstybingumas iš „teisėtumo valstybės“ transformavosi į „teisingumo valstybę“ (*Rule of law*), vėliau – į socialinę teisinę valstybę.⁹

1.2. Teisingumo valstybė

Anglų juristas A.V. Dicey devynioliktojo amžiaus pabaigoje suformulavo garsiausią teisės viešpatavimo sąvoką. Ši sąvoka atspindi angliškąjį terminą „*Rule of law*“ - tai teisės viešpatavimo organizacija. Svarbiausia čia buvo pripažinimas, kad valstybės valia nėra vienintelis teisės šaltinis. Valstybės valią turi saistyti ne tik valdžios leidžiami įstatymai, bet ir žmogaus teisės – reikalaujama teisių saugos maksimumo. Valstybės pareiga sukurti tokį mechanizmą, kuris garantuotų asmeniui jo teises. Svarbiausias tokios teisinės valstybės tikslas – garantuoti teisės viršenybę, o taip pat kurti žmogaus teisių saugos ir įgyvendinimo teisinį ir organizacinį instrumentą. Taigi teisingumo valstybėje akcentuojamas ir didinamas individo teisių saugos veiksmingumas, o tai reiškia, kad reikalaujama atgaivinti prigimtinės teisės koncepciją ne tik kaip teorinę, bet ir kaip praktinę aktualiją, ją inkorporuojant į teisinės valstybės koncepciją pagrindinio elemento teisėmis.¹⁰ A.V. Dicey „teisės viešpatavimo“ sampratą traktavo trimis prasmėmis:

- pirmiausia „teisės viešpatavimas“ reiškia įprastinio įstatymo, kaip atsvaros despotiškai valdžios įtakai, visišką viršenybę, t.y. absoliuti teisės viršenybė prieš šališką galią, atimant iš valdžios despotiško, plačių galių veikti diskretiškai galimybę. Kaip teigė A.V. Dicey: „Anglai yra valdomi įstatymo ir tik tai įstatymo; pas mus žmogus gali būti nubaustas tik už įstatymo pažeidimą ir už nieką kitą“;

⁹ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos. // Jurisprudencija. 2000. T. 15 (7). P. 22.

¹⁰ Ten pat.

- antra, „teisės viešpatavimas“ - tai lygybė įstatymo atžvilgiu arba visų socialinių sluoksnių vienoda priklausomybė nuo šalies įstatymo. Atmetama bet kokia mintis apie pareigūnų ir kitų atleidimą nuo pareigos laikytis įstatymo, kuris valdo kitus piliečius.
- ir trečia, subjektinės teisės yra pagrįstos ne abstrakčiais konstituciniais postulatais, o faktiniais teismų sprendimais.¹¹

Pažymėtina, kad vakarietiškojai pozicijai artimiausias yra pirmasis požiūris į „teisės viešpatavimo“ sampratą. „Teisės viešpatavimo“ valstybė, bendresne vakarietiška prasme, suprantama kaip valstybė, kurioje valdžia ne mažiau nei piliečiai yra laikoma pavaldžia teisei. Valstybė, kai tik to reikia, gali laisvai keisti teisę, o taip pat teisė reguliuoja visų valstybės tarnautojų ir įstaigų veiksmus.

Tačiau jau nuo 4-to dešimtmečio imta samprotauti, jog tokia „teisės viešpatavimo“ valstybė jau nebeatitinka asmenų poreikių, nes toks teisinis valstybingumas iš esmės buvo siejamas tik su teisinio, institucinio mechanizmo kūrimu tam, kad asmuo apsigintų nuo bet kokios savivalės, susijusios su jo teisėmis. Todėl buvo pereita nuo „teisės viešpatavimo“ valstybės prie socialinės teisinės valstybės.

1.3. Socialinė teisinė valstybė

Nuo 4 – to dešimtmečio buvo pradedama teigti, kad teisinė valstybė – tai socialinė valstybė, kurios pareiga ne tik sukurti veiksmingą aparatą, kuris gintų žmogaus teises nuo neteisėtos valdžios, bet ir padėtų tiems asmenims, kurie dėl objektyvių priežasčių nepajėgia garantuoti savo pagrindinių teisių. Tai valstybė, besirūpinanti žmogaus socialinėmis teisėmis. Taigi teisės viešpatavimo valstybė jau nebetelpa į tokios valstybės rėmus, kuri užtikrintų ir garantuotų socialinės politikos poreikius asmenims, kurie negali patys savimi tinkamai pasirūpinti. Todėl būtina pradėti kalbėti apie socialinę valstybę.

Pasak E. Spruogio, „socialinės valstybės principas suponuoja tik socialinę valstybės orientaciją, bet ne būtinumą konkrečiu lygiu realizuoti asmens gerovę“.¹² Tai reiškia, jog valstybė neįsipareigoja garantuoti remiamam asmeniui konkretaus pragyvenimo lygio. Tačiau šis principas nėra vien tik moralinė kategorija, nes valstybė - tai nesavitikslis mechanizmas, o atvirkščiai, valstybė sukurta tam, kad įgyvendintų tam tikrus visuomenės tikslus: užtikrintų visuomenės darną, derintų įvairius visuomenės subjektų interesus, kiek įmanoma socialiai teisingai perskirstytų

¹¹.Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 139.

¹² Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2002. P. 91.

pajamas tarp atskirų visuomenės sluoksnių, atsižvelgdama į socialiai silpnų sluoksnių interesus, saugotų bei gintų žmogaus teises ir laisves.

Pagal A.Vaišvilą, socialinė teisinė valstybė – tai ta pati teisinė valstybė, tik dabar jai keliamas uždavinys pereiti nuo negatyvaus teisės į laisvę ir nuosavybę užtikrinimo prie teigiamo poveikio gamybos skatinimui ir nacionalinio produkto teisingesniai perpardavimui.¹³ Vadinasi, pagrindinė tokios valstybės funkcija - nuolatinė socialinė pagalba. Valstybė turi spręsti visų piliečių problemas, švelninti socialinius konfliktus, palaikyti piliečių bendradarbiavimą, siekiama įgyvendinti socialinių sluoksnių ir grupių vienybę.

Taigi valstybė, paklūstanti teisei, kurios turinį sudaro ne tik negatyvios, bet ir pozityvios teisės, o taip pat, kuri garantuoja žmogui teisių realybę, vadinama socialine valstybe. A. Vaišvila socialinę valstybę traktuoja kaip valstybę „kurioje sudaromos ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos visapusiškai asmenybės vystymuisi, užtikrinama socialinė gerovė“.¹⁴ Būtina pažymėti, kad yra autorių (E. Kūris), kurie pabrėžia, jog teisinės valstybės sąvoka turėtų būti vartojama „šalia“ socialinės valstybės sąvokos.¹⁵ Konstitucionalizmo teorijos požiūriu tai reiškia, kad valstybė, pasiskelbusi teisine, įsipareigoja užtikrinti kuo platesnes ekonomines ir socialines teises, kurias yra įtvirtinusi savo įstatymuose. Ar galima teigti, jeigu skurdi, ekonominius sunkumus išgyvenanti valstybė atitinka teisinės valstybės parametrus, tai tokia valstybė yra ne teisinė? Argi tam, kad valstybė būtų laikoma teisine, ji turi būti turtinga; priešingu atveju ji nepajėgtų susidoroti su tais uždaviniais, kurie keltami socialinei valstybei. Pasak E. Kūrio, teisinės valstybės tapatinimas su socialine valstybe yra pavojingas, nes paverčia niekais pačią teisinės valstybės idėją, leidžia ekonomiškai nepajėgios valstybės valdžiai populistiskai kaltinti nukrypimu nuo teisinės valstybės standartų net ir tuo atveju, kai ši valdžia iš tikrųjų siekia įgyvendinti teisės viršenybę.¹⁶ Remiantis E. Kūrio nuomone, teisinė valstybė, kuri siekia pagal išgales padėti spręsti socialines problemas, o ne tik atlieka „naktinio sargo“ funkciją, galėtų būti traktuojama kaip socialinės orientacijos valstybė. Tai valstybė, reguliuojanti ekonomiką, bet – ne komanduojanči ūkiniams procesams ar juos administruojanti.

Reikia sutikti su A. Vaišvilos nuomone, jog socialinė valstybė- tai valstybė, kuri yra piliečių įpareigota šalinti ekonominį skurdą ir įveikti socialinę nelygybę, pagelbėti piliečiams būtino

¹³ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos.// Jurisprudencija. 2000. T. 15 (7). P. 23.

¹⁴ Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės.// Jurisprudencija. 2001. T.19 (11). P.56.

¹⁵ Birmontienė T, Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 244.

¹⁶Ten pat.

reikalingumo atveju.¹⁷ Tokia valstybė neturi apsiriboti vien tvarkos palaikymu ir apsauga, nes tokia valstybė privalo kartu palaikyti ir visų piliečių gerovę. Tačiau tai nereiškia, kad tokioje valstybėje turi būti garantuojamas asmeniui konkretus pragyvenimo lygis.

Socialinės valstybės principas negali būti interpretuojamas kaip nustatantis konkrečius individo gerovei užtikrinti reikalingus imperatyvus, kurių valstybė savo veikloje turi laikytis ir vykdyti. Vadinasi, šiuolaikinė teisinė valstybė, kuri realizuoja socialinę politiką, užtikrina žmogaus teises, yra laikoma socialine ta prasme, kad ji turi abstrakčią pareigą garantuoti žmogui būtinus jo poreikius. Socialinės valstybės principas apibendrina valstybės socialinės politikos uždavinius, žmogaus ekonomines teises ir socialinės garantijas.

Lietuvoje apie socialinę teisinę valstybę oficialiai kol kas nėra daug rašoma. Net Lietuvos Konstitucijos preambulėje sakoma, kad siekiama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės. Peržvelgus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką, matome, jog valstybė turi pareigą užtikrinti tam tikras žmogaus socialines, ekonomines ir kultūrines teises. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurioje įtvirtintos šios teisės, neįpareigoja valstybės atlikti konkrečių veiksmų. Konstitucinis Teismas 1997 m. kovo 12 d. nutarime pabrėžė, kad „socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsaugoti nuo galimų socialinių rizikų“, tačiau, kita vertus, „solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą“.¹⁸

Gal ir einama socialinės teisinės valstybės keliu, bet šiuo metu manau, kad tokia valstybė kol kas yra tik siekiamybė. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas socialinės valstybės principas turi potencialą evoliucionuoti, tačiau tam būtina sąlyga- esminis, kokybinis ūkio pakilimas, leidžiantis plėtoti ir įstatymuose vis plačiau įtvirtinti socialinių garantijų sistemą.

Nors visi šie aptarti „teisinės valstybės“ modeliai ir nėra visai tapatūs, tačiau pagrindinė jų prasmė lieka panaši: 1) atsisakymas nuo jėgos primato; 2) orientacija į teisės viešpatavimą; 3) žmogaus teisių ir laisvių gynimas norminant, ribojant, skirstant ir teismo priemonėmis kontroliuojant valstybinę valdžią. Taigi teisinės valstybės sampratos formavimas ir įgyvendinimas siejasi su žmogaus teisių ir laisvių suteikimu, valstybės atsakomybe prieš pilietį ir piliečio prieš valstybę, griežtu įstatymų laikymusi ne tik piliečiams, bet ir valstybės institucijoms, teisėsaugos efektyviu darbu.¹⁹

¹⁷ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 88.

¹⁸ 1997 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 1997. Nr. 23-546.

¹⁹ Лазарева В.В. О́бщая теория права и государства. Москва, 1994 г. С. 294.

Būtina pažymėti, jog valstybėje suformuotas toks teisinės valstybės modelis, koks tuo metu yra pačios valstybės visuomenės teisinės sąmonės lygis ir politinės nuostatos. Akivaizdu, jog teisinės valstybės koncepcija skirtingu laikmečiu vis kitaip materializuojasi, tačiau visada išlaiko idėją, jog teisė yra teisinga.

Šiandieninė Lietuvos situacija parodė, kokią pažangą gali padaryti tautos, jei jos palaiko laisvės idealą, tarnauja savo piliečių interesams. Po atkaklios kovos, Lietuva kaip teisinė valstybė, tapo Europos Sąjungos nare, Lietuvos saugumą užtikrina NATO aljansas.

Įvairios koncepcijos apie teisinę valstybę, kaip geriausiai atitinkančią visuomenei politinės valstybinės valdžios organizavimo civilizuota forma, numato ne tik nusistovėjusių dogmų paneigimą, bet ir bendražmoniškų vertybių panaudojimą analizuojant teisėtvarkos, įstatymų leidybos ir Konstitucijos visuomenėje kelius, teisės saugos institucijų besiplečiančioje visuomenės savivaldoje vietą, nuomonių ir sprendimų pliuralizmo visose gyvenimo sferose įtvirtinimą²⁰, t.y. sudaro visas sąlygas visiškam asmenybės vystymuisi socialinio teisingumo sąlygomis. F. A. von Hayeko knygos „Kelias į vergovę“ pratarinėje A. Degutis rašo: „Demokratija yra ne ta valdžia, kuriai daugumos balsavimu suteiktos neribotos galios, o ta valdžia, kurios galias riboja visiems privalomi ir nešališki įstatymai“.²¹ Pirmoji jo teiginio dalis atspindi Putino „demokratūrą“, o antroji – vakarietišką demokratiją.

Aptartos teisinės valstybės koncepcijos atskleidžia nevienareikšmišką teisinės valstybės sampratą. A. Vaišvila teisinę valstybę apibūdina kaip „teorinį modelį šiuolaikinės valstybės, naujo tipo valstybės, pretenduojančios įveikti klasinės valstybės tradiciją ir tapti skirtingų socialinių grupių (klasių) bendradarbiavimo bei jų gerovės garantavimo politine, teisine organizacija“.²² Labiau sukonkretintą teisinės valstybės apibrėžimą pateikia Rusijos teisininkai: „Teisinė valstybė - ypatinga valdžios organizavimo forma pilietinėje visuomenėje, kuri pripažįsta ir garantuoja prigimtines asmens teises ir laisves, realiai įgyvendinamas valdžių padalijimo principas (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios), užtikrinama įstatymų viršenybė bei valstybės ir piliečio tarpusavio atsakomybės principas“.²³

²⁰ Комаров С.А. Общая теория государства и право. Москва, 1998 г. С. 9-10.

²¹ von Hayek F.A. Kelias į vergovę. Laisvosios rinkos institutas, 2002. P. 6.

²² Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos.//Jurisprudencija. 2000. T.15(7). P.18-32.

²³ Бабаев В. К. Теория права и государства в схемах и определениях. Москва: 1999. С.245.

2. Teisinė valstybė kaip teisės viešpatavimo organizacija

Šiandieninis teisės viešpatavimas reiškia kai ką kita negu instrumentinė teisės viešpatavimo sąvoka, kurią naudojo teisės filosofai anksčiau. Šiandien sakydami „teisės viešpatavimas“ mes turime galvoje pagrindinį socialinių ir politinių nurodymų, suformuotų šiuolaikinėje liberalioje demokratinėje valstybėje, komponentą. Kitaip tariant, sakydami „teisės viešpatavimas“ mes turime galvoje vakarų tradicijas, kurios siekia Romos Respubliką ir buvo iki galo išvystytos liberaliajame konstitucionalizme. Teisinė valstybė, reikalaujanti valdžios galias saistyti įstatymu ir visur teigdama turinio primatą, nuolat kelia klausimą, kokia turi būti teisė, kurios viršenybės reikalaujama.²⁴

Svarbu suvokti skirtumą tarp „valdymo įstatymu“ ir „teisės viešpatavimo“. „Valdyme įstatymu“ įstatymas yra valdžios instrumentas, o valdžia yra aukščiau įstatymo. Visai kitaip yra „teisės viešpatavime“, kur niekas nėra aukščiau įstatymo, netgi valdžia. Teisės viešpatavimas turi mažiausiai tris reikšmes:

1. Pirma, teisės viešpatavimas yra būdas reguliuoti valdžią;
2. Antra, teisės viešpatavimas reiškia lygybę prieš įstatymą;
3. Trečia, teisės viešpatavimas reiškia procedūrinį ir formalųjį teisingumą.

Pirmiausia, kaip galių reguliuotojas, teisės viešpatavimas atlieka dvi funkcijas: jis riboja valdžios savivaliavimą bei piktnaudžiavimą galiomis ir paverčia valdžią racionalesne, o jos politiką – protingesne. Teisės viešpatavimas yra „ribojimas“, t.y. teisės viešpatavimas riboja diskrecinę valdžią, kuri apima ir galią leisti įstatymus. Štai kodėl vakarų teisinės tradicijos yra atkeliavusios iš Romos, o ne iš Graikijos. Viena pagrindinių senovės Graikijos demokratijos problemų buvo ta, kad įstatymo sąvoka neapėmė apribojimo sąvokos. Graikiškas žodis „elentheria“, dažniausiai verčiamas kaip „laisvė“, nusako laisvę, kuri pereina į principą, kad tai, kas tenkina žmones ir yra įstatymas. Kitaip tariant, senovės graikų demokratijos neturėjo jokių apribojimų, todėl liaudies valia, ar tai būtų trumpalaikė aistra ar ilgalaikis racionalumas, visada tapdavo įstatymu, jei tik to norėdavo liaudis. Kitaip nei graikų sistema, romėnų teisinė sistema ribojė valdovų galią leisti įstatymus, o tai labai įtakojė anglosaksų teisės viešpatavimo modelį. Pagrindinė anglosaksų teisės viešpatavimo nuostata yra ta, kad diskrecinės valdžios galios turi būti ribojamos. „Kai tik atsiranda veiksmų laisvė, atsiranda ir savivaliavimas, ir... respublikoje, kurią valdo ne mažiau nei monarchinė valdžia, atsiranda teisinės laisvės jos pavaldiniams praradimo pavojus“.²⁵ Liberaldemokratai sako, kad šios problemos sprendimas yra teisės viešpatavimas. Teisės viešpatavimas reiškia, kad visi valdžios

²⁴ Beinoravičius D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis.// Jurisprudencija. 2002. T. 27(19). P. 16.

²⁵ Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 139.

veiksmai privalo būti susieti su taisyklėmis, kurios yra sudaromos ir paskelbiamos iš anksto – taisyklėmis, kurios leistų gana užtikrintai numatyti, kaip valdžia naudosis savo įgytomis galiomis esamomis aplinkybėmis, bei planuoti savo asmeninius reikalus šių žinių pagrindu. Teisinėje valstybėje iškeliamas teisės viršenybės principas, kuris reiškia, jog valstybės veiksmai negali prieštarauti teisei, kad valstybė negali veikti be teisinio pagrindo. Pasak A.V. Dicey, vienas iš teisinės valstybės bruožų yra lygybė prieš įstatymą: „Ne tik, kad...joks žmogus nėra aukščiau įstatymo, bet (kas yra visiškai skirtingas dalykas)..kiekvienas žmogus, kad ir koks būtų jo rangas ar būseną, yra pavaldus įstatymui“.²⁶

Teisės viešpatavimas kaip valdžios galių ribojimas yra plačiai pripažintas, bet jo vertė skatinant valdžios racionalumą yra mažiau suvokiama. Teisės viešpatavimo principas reiškia: „kad visa valstybės viešųjų institucijų ir jos pareigūnų veikla turi atitikti teisės reikalavimus“.²⁷ Teisės viešpatavimas ne tik riboja valdžios savivaliavimą, bet ir užtikrina valdžios racionalumą bei aiškų sprendimų priėmimą. Pavyzdžiui, profesorius Stephen Holmes rašo, „tikrai konstitucija, kuri sumažina politinių sprendimų priėmėjų galimybę nutildyti aršiausius kritikus... gali paskatinti priimtų sprendimų protingumą ir teisėtumą“.²⁸ F. A. von Hayek'as pateikė vieną aiškiausių ir galingiausių idealaus įstatymo viršenybės formuluočių: „Vyriausybės veiksmai yra susaistyti nustatytomis ir iš anksto paskelbtomis taisyklėmis-taisyklėmis, kurios leidžia gana patikimai numatyti, kaip valdžia panaudos savo prievartinę galią tam tikromis aplinkybėmis ir šių žinių pagrindu kiekvienam planuoti savo individualius reikalus“.²⁹

Įstatymų leidžiamosios valdžios funkcija laisvojoje visuomenėje remiantis teisės viešpatavimo principu, yra sukurti ir išlaikyti tokias sąlygas, kurios remis žmogaus, kaip individo, orumą. Orumas apima ne tik žmogaus pilietinių ir politinių teisių pripažinimo, bet ir socialinių, ekonominių, švietimo ir kultūros sąlygų, kurios yra nepakeičiamos visapusiškam asmenybės vystymuisi, sukūrimą. Būtina pažymėti, jog terminui „teisės viešpatavimas“ trūksta naudingumo funkcijos. Visuomeninio naudingumo funkcija yra siekis, kad aukščiausia vertybe taptų bendruomenės gyvenimas, jos interesai ir gerovė. Dar turėtų būti aišku, kad teisės viešpatavimas yra tik viena iš galimų teisinės sistemos vertybių, pagal kurias gali būti kas nors sprendžiama. Viso to nereikėtų painioti su demokratija, teisingumu, lygybe (prieš įstatymą), visomis žmogaus teisėmis bei pagarba žmogui ar jo orumui. Nedemokratinės teisinės sistemos, pagrįstos žmogaus teisių neigimu,

²⁶ Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 139.

²⁷ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis.//Jurisprudencija. 2002. T. 25(17). P.131.

²⁸ Holmse, Stephen. Passions and Constraint: On the Theory of Liberal Democracy. Chicago: University of Chicago Press. 1995.

²⁹ von Hayek F.A. The Road to Serfdom. Chicago: University of Chicago Press, 1944. P. 54.

skurdu, rasine segregacija, lyčių nelygybe bei religiniais persekiojimais, iš principo gali atitikti teisės viešpatavimo reikalavimus labiau nei vakarų demokratijos teisinės sistemos. Tačiau tai nereiškia, kad jos būtų geresnės už Vakarų valstybių demokratiją. Tos teisinės sistemos būtų nepalyginamai blogesnės, bet jos pranoktų visas kitas vienu požiūriu: savo atitikimu teisės viešpatavimo principui. Teisės viešpatavimo koncepcija reiškia, kad valstybės galia niekuomet neturėtų būti naudojama prieš individualius piliečius kitaip, nei reikalauja normos. „Teisės viešpatavimas“ reiškia būtent tai, kas pasakyta pažodžiui: teisės viešpatavimą. Platesne prasme tai reikštų, kad žmonės turėtų paklusti įstatymui ir juo vadovautis. Bet politinėje ir teisinėje sferose ši sąvoka suprantama siaurąja prasme: kad valdžia turėtų vadovautis įstatymais ir jiems tarnauti. Šia prasme įstatymo viešpatavimo idealą geriausiai išreikštų frazė: „valdo įstatymai, o ne žmogus“. Žinoma, valdyti turėtų ir žmonės, ir įstatymai. Yra sakoma, kad visi valdžios veiksmai privalo turėti įstatyminių pagrindą. Valdžia, kaip vyriausybė, negali atlikti veiksmų, kurie nėra pagrįsti įstatymu. Jie neturėtų jokios teisinės galios ir tai būtų nusižengimas įstatymui. Pasak R. Dworkin'o, ne tik valdžia privalo laikytis įstatymų, bet teisės viešpatavimo koncepcija numato, kad ir „piliečiai turi moralines teises ir pareigas vienas kito atžvilgiu ir politines teises valstybės atžvilgiu“.³⁰

Pasak J. Raz, kalbant apie „teisės viešpatavimą“ reikia išskirti du aspektus:

- 1) žmonės turėtų vadovautis įstatymu ir jam paklusti;
- 2) įstatymas turėtų būti toks, kad žmogus galėtų juo vadovautis.³¹

Nerimą kelia antras aspektas: įstatymas turi būti toks, kad būtų įmanoma jam paklusti. Bet žmogus paklūsta įstatymui tik todėl, kad jei yra su juo susipažinęs, jis nesąmoningai jam pritaria. Literatūroje išskiriama nuomonė, kad visuomenė paklūsta trim visuomeninių santykių svarbiausiems reiškiniams:

1. religijai, kuri nustato universalius pasaulio suvokimo principus;
2. papročiams, kurie išreiškia patirtį, žinias, visuomenės nuomonę;
3. įstatymui kaip socialinės kontrolės įrankiui.³²

Vadinasi, norint, kad įstatymo būtų laikomasi, jis turėtų būti toks, kad nukreiptų žmonių elgesį tinkama linkme. Jis turėtų būti toks, kad žmogus žinotų kas tai yra ir galėtų juo vadovautis. Pagrindinė nuostata, iš kurios yra išvedama teisės viešpatavimo doktrina yra ta, kad įstatymas turi sugebėti kontroliuoti savo pavaldinių elgesį. Akivaizdu, kad ši teisės viešpatavimo samprata yra tik formali. Ji nieko neužsimena apie tai, kas sukuria įstatymą: tironai, demokratinės daugumos ar dar

³⁰ Dworkin R. Principo reikalas. Iš anglų k. vertė K. Klimka. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006. P. 19.

³¹ Raz J. The Authority of Law. Essays on Law and Morality. Clarendon press. Oxford. P. 212.

³² Тихомиров Ю. А. Теория закона. Москва: Издательство. Наука. 1982. С.11.

kas nors. Ji nieko nekalba ir apie pagrindines teises, lygybę ar teisingumą. Gali netgi būti manoma, kad ši doktrina yra formali tiek, kad net neturi turinio. Tačiau tai visiškai netiesa.³³ Būtina pažymėti, jog teisinė valstybė pripažįsta ne įstatymo, o teisės viršenybei, o tai reiškia, jog pirmumas teikiamas turiningumui (realiai žmogaus teisių apsaugai), o ne formalizmui.³⁴

Apibendrintai galima pasakyti, jog teisė įgauna prasmę tik tuomet, kai egzistuoja laisvas, laisvai galintis elgtis individas. Šiandien deklaruojamas valstybės valdžios mechanizmas, kuris pagrįstas tokiu valdymu, kuomet nepaliekama vietos jėgai, prievartai, o atvirkščiai, apeliuojama į demokratinę, tautos suverenitetu pasireiškiančią valstybę. Šiandienos teisė yra pagrįsta asmenų lygybe prieš įstatymą, prigimtinė teisė diktuoja individo laisvės nuo valstybės prievartos koncepciją. Valstybė turi riboti savo galią teise, įstatymais ir paklusti Konstitucijai. Piliečiams tokia teisinė valstybė garantuoja pagrindines žmogaus teises, lygybę prieš įstatymą ir apsaugą nuo neteisėtų piktnaudžiavimų valdžia. Reikia pabrėžti, jog kartais teorijoje deklaruojamas teisės viešpatavimo principas nesutampa su vykdoma praktika. Pavyzdžiui, pažvelgus į Rusijos politinę situaciją, akivaizdu, jog deklaruojama demokratija ir teisinės valstybės koncepcija, čia tėra tik teorijos dalykas. Pareiškimai, apie teisės viešpatavimą, netenka prasmės, kuomet vykdoma praktika nesutampa su deklaruojama teorija.

³³ Raz J. The Authority of Law. Essays on Law and Morality. Clarendon press. Oxford. P. 212.

³⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004. P. 391.

3. Lietuvos, kaip teisinės valstybės, modelis XXI amžiuje

3.1. Lietuvos, kaip teisinės valstybės, esmė ir paskirtis

Pasak vokiečių teisininko H.Krugerio, šiandien nėra Europoje valstybės, kuri nesivadintų teisine arba į ją nepretenduotu³⁵. Šiandien dauguma pasaulio valstybių siekia organizacijos, kuri būtų pagrįsta teisės viešpatavimu. Lietuvos taip pat vienas iš pagrindinių siekių yra teisinės valstybės sukūrimas. Apie teisinės valstybės kūrimą Lietuvoje pradėta kalbėti vos tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Ir dabar, po 16 metų, teisinės valstybės idėja ir problema yra itin diskutuojama ir aptariama. Todėl svarbu išanalizuoti Lietuvos įdirbį kuriant teisinės valstybės modelį ir kaip yra įgyvendinama teisinės valstybės idėja Lietuvos valstybės institucijose, kokios yra teisinės valstybės galimybės garantuoti žmogaus teisių apsaugą.

Lietuva, kaip ir daugelis kitų postkomunistinių Europos kraštų, ilgą laiką gyveno pagal svetimos tautos primestą teisės sistemą, kurios keliami reikalavimai nebuvo panašūs į šiandieną teisei valstybei keliamus uždavinius. Teisinės valstybės sąvoka buvo tik deklaruojama, nesistengiant realiai įgyvendinti jos turinio. Pasak E. Kūrio „Visų pirma reikia turėti galvoje tai, jog laisvė puoselėti ir ugdyti autentišką ir originalią teisinę mintį buvo labai ribota, o teisės mokslas faktiškai atliko tik svetimos valstybės, svetimos tautos ir svetimą ideologiją įtvirtinusios teisinės praktikos komentatoriaus vaidmenį“.³⁶ Kaip ir kitose postkomunistinėse valstybėse, taip ir Lietuvoje, formavosi nuostata nepaklusti teisės keliamiems reikalavimams, nes ta teisė buvo primesta, svetima, o ne sukurta pačios visuomenės. Todėl ilgainiui nepaklusimas svetimai teisei „virto įpročiu nepaklusti jokiai teisei, negerbti įstatymų apskritai, skeptiškai vertinti visus įstatymus“.³⁷ Reikia paminėti, jog teisinės informacijos stoka, sovietinės ideologijos saugojimas ir politiniai barjerai taip pat davė rezultatą – Lietuva tarsi įgijo taip vadinamą imunitetą naujoms teisinėms idėjoms. Taigi bendrieji teisės principai, pati teisinės valstybės idėja buvo vertinami paviršutiniškai ir atsainiai. Ištisus dešimtmečius neturėjome valstybingumo, todėl natūralu, kad piliečiai nežinojo ko iš valstybės norima. Išsivadavusi iš ilgus metus trukusios sovietų priespaudos, Lietuva sugebėjo gana greitai pasiekti pripažinimą tarp užsienio valstybių. Lietuvos siekiai teisinės valstybės link buvo akivaizdūs: demokratinio valdymo mechanizmo sukūrimas, valdžių padalijimo

³⁵ Kruger H. Allgemeine Staatslehre. W. Kohlhammer Verlag. 1964. P.776.

³⁶ Kūris E. Teisinė valstybė, teisių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija/Glendon M. A. „Vakarų teisės tradicijos“. Vilnius, 1993. P. 28.

³⁷ Ten pat. P. 29.

principo įtvirtinimas, laisvi, nepriklausomi ir tiesioginiai rinkimai. Visi šie požymiai leidžia teigti apie Lietuvos tapsmą teisine valstybe.

Kiekvieną dieną kinta socialiniai, politiniai ir visuomeniniai santykiai, todėl ir pati teisė, kuri reguliuoja šiuos santykius, negali būti pastovi, ji turi nuolat kisti, priklausomai nuo reguliuojamų santykių pobūdžio. Todėl nėra ir negali būti nė vieno demokratinio ir teisinio valstybės ar visuomenės tvarkymosi modelio, kuris neturėtų vienokio ar kitokio pobūdžio esminių trūkumų. Būtent dėl šių teisinių, ekonominių, socialinių ir politinių santykių raidos ir išryškėja teisinės valstybės spragos arba trikdžiai, kurie neleidžia visiškai efektyviai funkcionuoti valstybei kaip teisei. Be abejo, tokie trikdžiai egzistuoja ir Lietuvoje, ir kitose šalyse, priklausomai nuo to, kiek toli kiekviena iš jų yra pažengusi teisinės valstybės link, taip pat nuo tos valstybės valdžių bei piliečių teisinės savimonės.

Klaidinga būtų teigti, jog Lietuva yra teisinė valstybė tik tuo požiūriu, kad jos institucionalizavimas ir funkcionavimas pagrįstas vien tik teisine reglamentacija. E. Šileikis išskiria du požiūrius į teisinę valstybę:

- formalusis;
- materialusis.

Remiantis formaliuoju požiūriu: „teisinė valstybė - tai teisės aktų (ne politinių reikalavimų ar instrukcijų) priėmimo, keitimo ar panaikinimo pagrindais gyvuojanti valstybė“³⁸. Tačiau toks požiūris per siauras, nes tuomet galima būtų teigti, kad Lietuvos valstybė 1918-1940 m. buvo teisinė (įstatymais paremta, konstituciškai įrėmintą valstybė). Tačiau teisinė valstybė - tai daugiau nei formaliai konstitucionalizuota ir įstatymiškai reglamentuota valstybė. Taigi materialiu („giluminio“ turinio) požiūriu teisinė valstybė – tai prigimtines žmogaus teises ir laisves atitinkančios konstitucijos, konstitucingų įstatymų ir įstatyminių valdymo bei teisminių aktų pagrindais gyvuojanti valstybė.³⁹ Galima teigti, kad tik gerai parengti, tinkami ir visai visuomenei bei žmonėms aktualūs įstatymai stiprina Lietuvos Konstitucijos veiksmingumą, skatina ją efektyviau veikti kuriant teisinę valstybę.

M. Riomeris, knygoje „Mokslas apie valstybę“, teisinę valstybę apibūdino kaip „valstybinio bendravimo tipą“, kuriam būdinga tai, kad čia „valstybė tvarkosi ir, kiek galima, vykdo savo valdžios imperiumą pastoviais teisės normų imperatyvais“.⁴⁰ Tai reiškia, kad yra akcentuojama ypatinga teisinio prado valstybėje reikšmė.

³⁸ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė II. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 195.

³⁹ Ten pat. P. 195.

⁴⁰ Riomeris M. Mokslas apie valstybę. Vilnius, 1997. P. 185.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje yra skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Minėtas siekis – tai vienas iš Tautos, 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmusios Lietuvos Respublikos Konstituciją, siekių, kuriems įgyvendinti Konstitucija ir buvo priimta. Pažymėtina, jog nei viename LR Konstitucijos straipsnyje tiesiogiai neįvardinta, kad Lietuva - teisinė valstybė. Tačiau sakyti, kad preambulėje skelbiamas siekis yra tik filosofinė deklaracija būtų netikslu. LR Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad Konstitucijos preambulėje yra įtvirtinti tam tikri imperatyvai ir yra ne kartą pabrėžęs, jog „Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės siekis aiškintinas neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių teisinės valstybės principą“.⁴¹ Taigi akivaizdu, jog teisinės valstybės koncepcija išreikšta visoje Konstitucijos konstrukcijoje ir tai atskleidžia įvairų ir daugiaaspektį šios idėjos turinį.

Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų.⁴² Tad pabrėžtina, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys yra atskleistas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes ir principus – kaipantai: Lietuva – demokratinė valstybė, valdžios galias riboja Konstitucija, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, teisės viešumo, teisingumo, valdžių padalijimo, pilietiškumo, asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo ir apsaugos, valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas. Konstitucinio teisinės valstybės principo negalima aiškinti kaip įtvirtinto tik Konstitucijos preambulėje, tapatinti tik su joje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. LR Konstitucinis Teismas nutarimuose teisinės valstybės principą įvardija kaip universalų principą, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema. Taigi nors LR Konstitucijos tekste tiesiogiai neįtvirtintas teisinės valstybės principas, tačiau LR Konstitucinio Teismo kvalifikuotas kaip fundamentalus valstybės principas.

Teisinės valstybės sukūrimas- sudėtingas ir nenutrūkstamas procesas. Tai- evoliucinio proceso rezultatas. Tai mūsų visų pagrindinis tikslas ir siekiamas idealas. Todėl ji turi būti kuriama, o ne tik deklaruojama. Teisinės valstybės kūrimas reikalauja nuoseklaus pagrindinių principų įgyvendinimo: įstatymo viršenybė visose gyvenimo srityse, pačios valstybės ir jos institucijų (organų) apribojimas įstatymu, tvirta asmens, jo teisių ir interesų, garbės ir orumo laisvė, jų apsauga

⁴¹ 2002 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 2002. Nr. 72-3080.

⁴² 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 2004. Nr. 181-6708.

ir garantijos, efektyvios įstatymų įgyvendinimo bei kitų norminių teisinių aktų vykdymo kontrolės sukūrimas.⁴³ Teisinė valstybė pati save apriboja įstatymu, pirmiausiai Konstitucija, nustato tuos principus ir rėmus, kurių ji pati negali peržengti. Tai valstybė, griežtai užtikrinanti visų lygybę prieš įstatymą, atsakinga savo piliečiams. Abipusės atsakomybės iškėlimas reiškia, kad žmogui garantuojamos jo teisės ir apsauga nuo bet kokios valdžios savivalės ir atvirkščiai- kiekvienas privalo vykdyti jam patikėtas pareigas.

Teisinė valstybė turi stabilią Konstituciją ir išsiskojusią įstatymų leidybos sistemą, turi patikimą mechanizmą, kuriuo galima užtikrinti iškeltų uždavinių įgyvendinimą, o taip pat daugybę institucijų, kurios gali užtikrinti patikimą teisėtvarką šalyje.

Pasak S. V. Klimenko galima išskirti tokius teisinės valstybės pagrindus:⁴⁴

1. *Ekonominį teisinės valstybės pagrindą* sudaro gamybiniai santykiai, besiremiantys skirtingomis nuosavybės formomis (valstybinė, privati, nuomojama, kolektyvine ir kt.), asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Teisinė valstybė įstatymiškai įtvirtina asmens teisę į turto neliečiamybę. Asmens turtas gali būti nusavintas jei to reikalauja teisėti visuomenės ar (ir) valstybės interesai ir tik su sąlyga, jog bus teisingai padengti visi patirti nuostoliai. Valstybė kontroliuoja ir kovoja su monopolizmu, t.y. užtikrina visiems vienodas sąlygas užsiimti ūkine veikla.

2. *Socialinį teisinės valstybės pagrindą* sudaro sukūrimas ir užtikrinimas sąlygų, kurios yra būtinos, kad kiekvienas individas galėtų realizuoti savo kūrybinius ir kitokius sugebėjimus, kad būtų realiai užtikrinamos asmens teisės ir laisvės.

3. *Politinį teisinės valstybės pagrindą* sudaro Tautos suverenitetas. Teisinė valstybė - suvereni valstybė, t.y. ji koncentruoja savyje Tautos, kuri gyvena toje valstybės teritorijoje, suverenitetą

4. *Moralinį teisinės valstybės pagrindą* sudaro bendrieji humanizmo principai, kurie yra išreiškiami per demokratinius valstybės valdymo metodus, teisingumo vykdymą, teisėtumo palaikymą, mažumos interesų apsaugą, religinį pakantumą ir t.t.

Pateikti teisinės valstybės požymiai pabrėžia pagrindinį aspektą: visa visuomeninių santykių valstybėje sistema grindžiama ir kuriama teisiniais pagrindais. Teisinė valstybė- tai politinė piliečių organizacija, tai kiekvieno asmens laisvių, teisių ir pareigų užtikrinimo ir apsaugos instrumentas.⁴⁵ Šiuolaikinė teisinė valstybė ne tik gina savo piliečius nuo valdžios įsikišimo, bet ir garantuoja pagrindines jų teises bei laisves.

⁴³ Комаров С.А. О́щая теория́ государство и право. Москва, 1998. С. 192.

⁴⁴ Клименко С. В., Чичерин А. Л. Основы государства и права. Москва, 2001. С. 38-49.

⁴⁵ Комаров С.А. О́щая теория́ государство и право. Москва, 1998. С. 193.

Lietuva, kaip teisinė valstybė, siekia įtvirtinti žmogaus teisių apsaugos mechanizmą, užtikrinti, kad žmogaus teisės ir laisvės nebūtų nepagrįstai ir neteisėtai ribojamos. A. Vaišvila išskiria formaliuosius ir turininguosius požymius, kurie atskleidžia teisinės valstybės esmę:

I. Turiningieji teisinės valstybės požymiai:

1. Tautos suvereniteto, kaip valstybinės valdžios legitimizacijos ir demokratinio teisėkūros būdo, valdžios institucijų bei pareigūnų atsakomybės pagrindas.
2. Žmogaus teisių prigimtiškumo supozicija.
3. Visa teisinė sistema remiasi pilietine teisės samprata, kuri teisę kildina iš visuomenės ir netapatina jos su įstatymu, o patį įstatymą laiko tik pagrindine teisės raiškos forma.
4. Teisės viršenybė arba valstybinės valdžios ir piliečių susaistymas teise.

II. Formalieji teisinės valstybės požymiai:

2. Pilietinės (atviros) visuomenės bei savivaldos institucijų buvimas.
3. Valdžia padalijama į tris šakas, siekiant neleisti valstybinei valdžiai susikoncentruoti vienos valstybinės institucijos ar vienos socialinės grupės žmonių rankose ir taip pavirsti nekontroliuojama grėsme žmogaus teisėms.
4. Konstitucinio ir administracinio teismų vykdoma valstybinės valdžios veiksmų teisėtumo kontrolė.
5. Veiksmingas žmogaus teisių gynimas nepriklausomuose teismuose.
6. Valstybės ir piliečių abipusės atsakomybės sistemos kūrimas.⁴⁶

Valstybei realiai įgyvendinti visus šiuos požymius labai sunku, nes šie principai labiau atspindi idealios teisinės valstybės išraiškos formą. Kuo valstybė labiau priartėjusi prie teisinės valstybės modelio, tuo lengviau pastebėti, kad jos teisei būdingi šie teisinės valstybės požymiai. Taigi valstybė, kuri atitinka visus šiuos požymius, galima vadinti teisine valstybe.

Neteisinės valstybės neįmanoma įsivaizduoti. Šiuo požiūriu verta atkreipti dėmesį į valstybę kaip teisinę kategoriją, nes patys savaime valstybės parametrai nenurodo, koku mastu valstybė užtikrina žmogaus teises, ekonomines ar socialines garantijas, kokią socialinę politiką ji vykdo. Dabar teisės teoretikai ir praktikai kelia uždavinį suformuoti aiškesnę ir tikslesnę teisinės valstybės sampratą, nes neįmanoma teisinės valstybės egzistavimo prielaida laikyti tik teisėtvarką ir įstatymiškumą.

Valstybė yra visų žmonių organizacijos forma – ji negali ginti tik tam tikrų socialinių grupių arba tik tam tikrų konkrečių individų interesų. Valstybė turi ginti bendruosius interesus, kurie

⁴⁶ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos.//Jurisprudencija. 2000. T. 15 (7). P. 23.

aktualūs visiems visuomenės nariams. Šiuolaikinės valstybės pagrindinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises, tenkinti individualius kiekvieno asmens interesus, o taip pat palaikyti visuomenės darną. Demokratinės valstybės veikla, paskirtis ir funkcijos yra nustatytos ir ribojamos teisės nuostatų. Pasak A. Vaišvilos: „valstybė įpareigojama formuotis ir funkcionuoti kaip žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo bei paslaugavimo organizacija, kitaip sakant, paklusti teisei, kurios tikroju šaltiniu dabar pripažįstama ne valstybė, o pats individas kaip bendrosios valios dalyvis“.⁴⁷ Teisiniu aspektu valstybė – tai žmonių bendrija, susaistyta bendra teise (tarpusavio teisėmis ir pareigomis), įsteigusi bendrus teisėkūros, teisės vykdomuosius ir teisėsaugos organus, turinti bendrą teisės sistemą ir teisės tradiciją.

Kiekvienoje valstybėje galioja tik tos teisės, kurios yra įrašytos į kodeksus, o tuos kodeksus nustato parlamentai. Kiekviena tikroji teisė, kuri visus valstybėje varžo, yra laikui bėgant atsiradusi kaip tam tikrų aplinkybių atspindys. Valstybė formalizuoja teisę, įtvirtina tam tikrus įstatymus, reikalauja įtvirtinti viešame tautos gyvenime įstatymo viršenybę kaip juridinę garantiją, saugančią piliečio teises nuo valdžios savivalės. Teisė apriboja valstybinę valdžią.

Remiantis ankščiau pateikta valstybės sampratos analize, valstybė kuria teisę, o ir paskui pati visiškai savanoriškai jai paklūsta – tai tokią valstybę galima vadinti teisine valstybe. Susikūrusi valstybė įgyja galimybę sujungti dideles žmonių grupes ir naudojantis teise reguliuoti svarbiausius visuomeninius santykius.

Kad valstybė būtų teisinė, ji turi turėti institucijas, kurios kurtų bei taikytų teisę. Valstybės valdžią įgyvendina valstybės aparatas, valdžios įstaigų sistema veikia teisės pagalba. Valstybė, kuri save vadine „teisine“ privalo nustatyti teisės normas ne savavališkai, o atsižvelgdama į vertybes ir dėl jų sudarytas piliečių tarpusavio sutartis. Ji įtvirtina visuomenėje susiklosčiusias pažiūras į teisingumą. Valstybė atitinkamomis normomis suteikia žmonių elgesiui bendrąjį privalomąjį pobūdį, palaiko normų galiojimą ir veikimą, o esant būtinumui įgyvendina jas prievarta. Kad valstybė kuria teisę, reiškia tik tai, kad teisę kuria individai, kurių aktai remiantis teise yra priskiriami valstybei. O tai reiškia, kad teisė reguliuoja savo pačios savikūrą. Pasak H. Kelsen: „Nebūna ir niekada negali būti taip, kad valstybė, esanti senesnė už teisę, sukurtą teisę, o paskui save jai pajungtų. Ne valstybė save pajungia teisei, bet teisė, reguliuodama žmonių elgesį, o konkrečiai – jų elgesį kuriant teisę, padaro tuos žmones pavaldžius teisei“.⁴⁸ Valstybė, nustatydama teisės normas, riboja vieno asmens teisę tik tiek, kiek to reikia apsaugoti kito asmens teisę. Taigi šiuo požiūriu teisė yra valstybės reiškinys, valstybė kuria teisę. Teisė yra specifinis civilizacijos fenomenas, kurio svarbiausi bruožai

⁴⁷ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 76.

⁴⁸ Kelsen H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002. P. 252-253.

tiesiogiai priklauso nuo valstybės gebėjimo primesti savo valią, savo nuostatas visiems gyventojams ir suteikti toms nuostatomis privalomąjį pobūdį.

R. Z. Lifšicas, nagrinėjant šį klausimą, siūlo išsiaiškinti: kam teikiamas šito sąryšio prioritetas- teisei ar valstybei? Teisė ir valstybė tamptai ir organiškai susijusios. Pasak R.Z. Lifšico „jeigu teisė- nustatyta tvarka visuomenėje, tai ji negali nesiremti į valstybę kaip į mechanizmą, kuris formuoja ir palaiko šią tvarką.<...> Lygiai taip pat, jeigu teisėje matyti prievartos ir spaudimo priemonių, tai ir valstybę reikėtų suprasti kaip prievartos ir spaudimo įrankį“.⁴⁹ Atsakyti į šį klausimą, kam teikiamas pirmumas, reikalingas didesnis įsigilinimas į problemos esmę: kam teikiamas prioritetas apibrėžiant pačią teisę- teisinėms idėjoms, teisės normoms ar realioms teisiniams santykiams. Nuo to priklauso teisės ir valstybės santykio supratimas.

Pagal R.Z. Lifšicą atskleisti, kam priklauso šito sąryšio prioritetas, galima vadovaujantis trimis teisės sampratomis:

1. normatyvistinė (etatistinė) teisės samprata;
2. sociologinė teisės samprata;
3. pilietinė teisės samprata.⁵⁰

Teisės ir valstybės sąveika labai priklauso nuo valstybės politinio režimo. Autoritarinio režimo sąlygomis teisė turi siauras, ribotas funkcijas. Todėl teisė tampa valdžios instrumentu. Kur teisė – tik valstybės įrankis, tai teisė *etatistinio* pobūdžio. Remiantis šia teisės samprata, pagrindinis dėmesys tenka teisės normai (elgesio taisyklei), kurios vykdymas garantuotas valstybės prievarta, tai tuomet santykyje teisė-valstybė, svarbiausias vaidmuo priklauso valstybei. Nes teisės normas nustato valstybė, ir todėl iš čia išplaukia ir teisės pavaldumo (subordinacijos) santykis valstybei. Valstybė gali nustatinėti bet kokias taisykles. Ir jeigu kažkokios teisės normos nepriimtinos valstybei, ji tiesiog jas pakeičia kitomis teisės normomis. Tik valstybė kuria teisę, todėl ji pati nėra saistoma savo pačios sukurta teise.

Vadovaujantis *sociologine* teisės samprata, kur teisė suprantama kaip realiai susiklostę santykiai, tai teisė ir valstybė atsiranda viename lygmenyje, ir tada egzistuos jų vertybinė pusiausvyra. Esant tokiai sampratai- teisę formuoja valstybė (ji leidžia įstatymus), o taip pat teisę formuoja ir faktiškai susiklostę žmonių santykiai: yra pusiausvyra tarp teisės ir valstybės.

Remiantis *pilietine* teisės samprata, pagal kurią teisės turinį (šaltinį) sudaro bendražmogiškosios vertybės, tai galima kalbėti apie teisės prioritetą prieš valstybę. Valstybė „nelaisva“ nustatyti teisės normas savavališkai, ji susijusi su idėjiniu teisės turiniu (bendražmogiškomis vertybėmis). Ji

⁴⁹ Лифшиц Р. З. Теория права. Москва. 1994. С.53.

⁵⁰ Ten pat. С. 54 – 55.

įtvirtina visuomenėje susiklosčiusias pažiūras į teisingumą. Taigi esant tokiai teisės sampratai, kada teisė įgauna prioritetą prieš valstybę, galima kalbėti apie teisinę valstybę. Toks teisės prioritetas prieš valstybę yra būdingas demokratiniam režimui.

Demokratiniam režimui yra būtina pažangi teisinė sistema, teisinių leidimų ir draudimų visuma. Demokratija gali virsti savavaliavimu ir režimu, kai viskas leidžiama, todėl būtinos adekvačios teisės formos, užtikrinančios ribojimus, valstybės valdžios sutvarkymą, užkertančios kelią minios savivalei, prievartai. Demokratinis režimas teikia pirmenybę žmogaus teisėms ir laisvėms, galimybę jomis naudotis. Teisė riboja valstybės valdžią, nustato valstybės įstaigų veiklos ribas. Čia teisė reiškiasi kaip svarbiausias civilizacijos institutas, gebantis pažaboti valstybę ir jos savivalę. Teisinė valstybė suvokiama ne kaip paprasto valstybės įstaigų ar pareigūnų įstatymų laikymosi tvarka, o „teisinė valstybė vertinama kaip teisės valdymas, kai valstybė tampa teisiniu reiškiniu“.⁵¹ Čia kalbama ne apie principą „leidžiama viskas, išskyrus tai, kas tiesiogiai uždrausta“, o reglamentuojama valstybės institucijų veikla, tiksliai pagal įstatymą nustatomos pareigūnų teisės ir pareigos vadovaujantis principu „draudžiama viskas, išskyrus tai, kas tiesiogiai nustatyta“. Taigi nuo to, kiek teisė įstatymų leidyboje yra savarankiška, kuomet ji gali vertinti ne tik įstatymų formą, bet ir turinį, priklauso kokia teisės samprata pripažįstama toje valstybėje.

Teisė ir valstybė – tai dvi skirtingos, tačiau glaudžiai susijusios kategorijos, todėl kalbant apie teisinę valstybę būtina išsiaiškinti:

1. valstybės poveikį teisei;
2. teisės poveikį valstybei.

3.2. Valstybės poveikis teisei

Teisės teorija valstybę nagrinėja dviem aspektais:

- valstybė suformuluoja teisės normas – valstybė, kaip *teisėkūros* subjektas;
- valstybė garantuoja teisės normų įgyvendinimą – valstybė, kaip *teisėsaugos* subjektas.

Teisėkūra – tai visuomenės ar įgaliotų valstybės institucijų veikla, kuria siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti teisės normas atsižvelgiant į visų visuomenės narių teisių ir teisėtų interesų apsaugos bei įgyvendinimo poreikius. Teisėkūra atsiranda tuomet, kai į teisę įsitraukia valstybė, tai valstybinės veiklos kryptis, tikslas formuluoti teisės normas siekiant užtikrinti žmogaus teisių saugą. Valstybė įsikiša į teisės kūrimą ir suteikia privalomumą vienokiom ar kitokiom elgesio taisyklėm. To privalomumo formos gali būti įvairios: teisinis paprotys, teisinis precedentas, teisės normų aktas.

⁵¹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius, 2000. P.114.

Valstybės vykdoma teisėkūra pasireiškia dviem formom:

- a) originalioji teisėkūra – valstybė naujai formuluoja privalomas elgesio taisykles;
- b) sankcionuota teisėkūra – patvirtina jau egzistuojančią elgesio taisyklę.

Teisėsauga – prievartinis valstybės garantas teisės normom, tai pagrindinis teisę išskiriantis požymis. Labai dažnai asmuo net negali pasinaudoti savo teisėmis, kol neįsikiša valstybė. Pavyzdžiui, valstybės įsikišimas reikalingas, kai yra teisinis ginčas, arba teisėsauginis aspektas pasireiškia valstybei vykdant legalią prievartą teisės pažeidėjo atžvilgiu. Valstybės prievarta egzistuoja kaip garantas, užtikrinantis teisę. Jei įvykdomas teisės pažeidimas, potenciali valstybės prievarta tampa reali.

Taigi teisėkūra ir teisės normų tiesioginė priežiūra – tai dvi funkcijos, kuriomis valstybė tiesiogiai užtikrina teisės veiksmingumą. Šių funkcijų vykdymas pabrėžia teisinės valstybės egzistavimą. Per šias funkcijas valstybė yra teisinė kategorija.

3.3. Teisės poveikis valstybei

Teisės poveikis valstybei pasireiškia taip:

- teisė garantuoja valstybės, kaip valstybinių institucijų visumos funkcionavimą ir pastovumą;
- teisė yra pagrindinė kalba, kuria valstybė “bendrauja” su piliečiais. Valstybė vieną kartą suformulavusi teisės normą, pati save ateičiai suvaržo ir taip teisės norma įgyja savarankiškumą valstybės atžvilgiu;
- valstybė privalo laikytis teisės normose įtvirtintų teisėkūros ir teisėsaugos taisyklių;
- teisės pagrindiniuose aktuose suformuluoti pamatiniai principai tampa pagrindiniu valstybės funkcionavimo tikslu ir taip apriboja valstybės veiklos ribas.

Šiandien valstybė turi save įprasminti kaip teisės įgyvendinimo organizaciją: visa jos veikla nukreipta į žmogaus teisių apsaugos ir jos įgyvendinimo mechanizmą. Valstybė, paklusdama teisei, privalo organizuoti žmonių interesus atitinkančią teisės kūrybą ir ją tinkamai įgyvendinti. Iš valstybės ateina tokie svarbūs teisės požymiai kaip visuotinis jos privalomumas ir to privalomumo garantavimas teisinės prievartos priemonėmis. Visi valstybės sprendimai įforminami teisine forma. Valstybės sprendimų turinį lemia teisinės nuostatos, normos. Kurdama pozityviąją teisę, valstybė yra suvaržyta aukštesnės teisės, t.y. prigimtinių teisės.

Tradicinė teisės ir valstybės teorija teisę priešpriešina valstybei ir laiko ją nuo teisės besiskiriančiu organizmu. Pasak H. Kelsen, valstybė savo istorinę misiją atlieka sukurdamą teisę, „savo“ teisę, teisinę tvarką, ir vėliau pati jai paklūsta, o tai reiškia, kad valstybė savo pačios teise nustato sau pareigas bei suteikia teises.⁵²

Taigi teisinės valstybės problema yra labai plati ir turi daugybę įvairiausių ne tik teisinių, bet ir filosofinių aspektų. Teisinė valstybė propaguoja individo ir teisės viršenybės idėją, žmogaus teisių branginimo nuostatas. Pagrindinė teisinės valstybės kryptis yra rūpinimasis žmogaus teisėmis, jų įtvirtinimas (žmogaus prioriteto prieš valstybę idėja) teisės aktuose ir ,žinoma, tų teisių gynimas, kuomet jos yra pažeistos.

Johnas Finnisas išskiria tokius teisinės valstybės požymius: įstatymai galioja ir yra kuriami ateičiai, o ne praeičiai; jie yra aiškūs ir vieni kitiems neprieštarauja; pastovūs ir suprantami eiliniam piliečiui; asmenys, turintys įgaliojimus juos leisti, vykdyti ir taikyti, privalo patys laikytis tų įstatymų.⁵³ Taigi teisinės valstybės koncepcija yra pagrindas susiformuoti visuomenei.

3.4. Teisinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykis

Nuoseklus demokratinės visuomenės vystymasis reikalauja civilizuotų asmens ir valstybės santykių ir neįsivaizduojamas be interesų prieštaravimų pašalinimo ir jų humanizavimo, nes žmonių civilizacijos vystymasis daugeliu atveju nustatomas asmens, pilietinės visuomenės - teisinės valstybės tarpusavio santykių suderinamumu. Teisinės valstybės egzistavimo būtina sąlyga - išsivysčiusi pilietinė visuomenė. Tik pilietinė visuomenė gali kurti teisinę valstybę, o ši negali plėtotis kaip teisinė, neturėdama pilietinės visuomenės. Pasak A. Vaišvilos: „atviros visuomenės ir teisinės valstybės tapsmas iš tiesų yra tas pats procesas“.⁵⁴

T. H. Marshallas išskyrė politinius, pilietinius ir socialinius pilietiškumo aspektus, kuriuos jis apibrėžė taip:

- pilietinis elementas susideda iš teisių, būtinų asmeninei laisvei;
- politinis elementas apima teisę dalyvauti įgyvendinant politinę valdžią kaip ją turinčio darinio nariui arba kaip tokio darinio narių rinkėjui;
- socialinis elementas apima teisę į minimalią ekonominę gerovę ir saugumą.⁵⁵

⁵² Kelsen H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002. P. 234.

⁵³ Finnis Jh. Natural Law and Natural Rights. Clarendon Law series. 1980. P. 270.

⁵⁴ Vaišvila A. Atvira visuomenė ir teisinė valstybė. Filosofija. Sociologija. Nr. 1. 1999. P. 59.

⁵⁵ Marshall T. H. Class, Citizenship and Social Development. Westport, Greenwood Press. 1973. P. 71-72.

Iš šios schemos akivaizdu, jog pilietinė visuomenė aprėpia ne tik pilietines ir politines teises, bet ir tam tikrus socialinius siekius.

Pilietinė visuomenė - tai ekonominių, gamybinių santykių organizavimo būdas, kur asmeniniai interesai vystosi iki kolektyvinių lygio, kurie priimami kaip atskiro asmens interesai, teisės ir laisvės, atsižvelgiant į tai, kad valstybės ir pilietinės visuomenės santykiai- tai santykiai tarp viešosios valdžios ir individualios laisvės.⁵⁶ Pilietinė visuomenė yra tokia žmonių sąjunga, kuri yra išsikovojusi savo prigimtines, neatskiriamas teises. Pilietinė visuomenė- tai savarankiška žmonių asociacija, išreiškianti ir ginanti tiek grupines, tiek ir individualias teises ir interesus. Kuo geriau išsivysčiusi pilietinė visuomenė, tuo daugiau galimybių valstybės demokratinėms formoms gyvuoti, ir atvirkščiai, kuo žemesnio lygio pilietinė visuomenė, tuo daugiau tikėtina autoritarinių ir totalitarinių režimų pasireiškimų valstybės valdyme.⁵⁷ Būtina pažymėti, kad pilietinė visuomenė per socializmo metus neturėjo nei pilietinių, nei politinių teisių, todėl šiandien Rytų ir Vakarų Europoje yra tiesiog niekad neegzistavęs pilietinio ir politinio pilietiškumo modelis. Pilietinės visuomenės buvimas turėtų garantuoti nuolatinę valdžios grandžių kontrolę. Pilietis turi teisę kritikuoti valstybės politiką, žinoma, tik įstatymų rėmuose, jei pati valstybė funkcionuoja pagal Konstituciją. Visuomenė, stebėdama procesus, gali vertinti valdžios institucijų veiklą, turėti jai įtakos, o jei reikia, ir ją keisti. Pilietinės visuomenės uždavinys- aktyviai dalyvauti valstybėje vykstančiuose procesuose. Tačiau pilietinės visuomenės dalyvavimas tokiuose procesuose priklauso nuo pilietinės visuomenės išsivystymo lygio. Pilietinės visuomenės išsivystymo lygis nustatomas ne tiek gyventojų sluoksnių apimties laipsniu, kiek asmens laisvės išsivystymo lygiu, pripažįstamu toje visuomenėje. Visuomenė, skirtingai nei valstybė, egzistavo visada, bet ne visada ji buvo „pilietinė visuomenė“. Vadinasi, teisinė valstybė pirmiausiai siejama su demokratijos įgyvendinimu visuomenėje, todėl norint sukurti tokią valstybę, būtinas visų visuomenės narių aktyvus dalyvavimas politiniame ir kultūriniame visuomenės gyvenime. Pavyzdžiui, Jungtinėse valstijose pilietinio ir politinio pilietiškumo principai laikomi savaime suprantamais. Čia yra tūkstančiai socialinių bei ekonominių interesų grupių, atstovaujančių daugeliui interesų (tokių kaip Amerikos pilietinės laisvės ar Cinko gamintojų sąjungos).⁵⁸

⁵⁶ Комаров С.А. О́щая теория́ госуда́рство и право. Москва, 1998 г. С.198.

⁵⁷ Ten pat. С.198.

⁵⁸ Rosenbloom H. D. Public administration understanding management, politics, and law in the public sector. New York, 1986. P. 70.

Lietuvoje atlikti tyrimai, rodo, kad žmonės valstybės valdyme dalyvauja pasyviai. Į klausimą: „Kiek dėmesio skiriama žmogaus teisei dalyvauti valstybės valdyme“, atsakymai buvo tokie:⁵⁹

		N	%
1	Labai daug, daug	170	17,0%
2	Labai mažai, mažai	342	34,2%
3	Nei daug, nei mažai	263	26,3%
4	Sunku pasakyti	225	22,5%
	Iš viso	1000	100,0%

Taigi Lietuvoje vyrauja pasyvus pilietinės visuomenės modelis. Kyla pagrįsti pavojai žmogaus laisvėms, kai visuomenė nereiskia jokio susidomėjimo valdžios institucijų veikla. O tai ženklas, kad net kokybiškas ir griežtas valdžios galių padalijimas negarantuoja, kad nebus piktnaudžiaujama turimais įgaliojimais. Visuomenės nekontroliuojamos valdžios institucijos gali mėginti tartis tarpusavyje visuomenės gerovės sąskaita.

Taip pat labai svarbus indėlis į teisinės valstybės kūrimą – politinis ir teisinis visuomenės švietimas, nepažeidžiamas teisėtumas ir konstitucingumas, nuomonių įvairovė bei visuomenės savivalda. Kad teisinė valstybė būtų kuriama ir galėtų netrukdomai funkcionuoti, reikia pilietinės visuomenės, nes tik tokia visuomenė galės stebėti valstybės veiksmus, taip užkirsdama kelią teisėtumo ir konstitucingumo pažeidimams.

Manau nesuklysiu teigdama, jog šiandieninėje Lietuvoje jaučiamas teisingumo stygius, visuomenės susvetimėjimas, nerimas dėl ateities. Lietuvoje pilietinė visuomenė nėra susiformavusi, valdžia yra nutolusi nuo visuomenės ir nepateisina tikrųjų tautos lūkesčių.

„Vilmorus“ (Pilietinės visuomenės institutas) užsakytas visuomenės nuomonės tyrimas (2005 liepos-rugsėjo mėn.) rodo, kad Lietuvos visuomenė neryžtingai gina savo ar valstybės interesus. Tik 20,6 proc. respondentų pasiryžę protestuoti prieš valdžią dėl blogėjančių asmeninio gyvenimo sąlygų, o 14,6 proc. respondentų – dėl valdžios nesugebėjimo spręsti visuomenei svarbias problemas. Visuotinė valdžios korupcija ar kita nusikalstama veikla protestuoti paskatintų tik 10,4 proc. Pastebėtina, kad mažiausia visuomenės dalis – tik 9,6 proc. apklaustųjų – ketintų protestuoti prieš visišką valdžios pasidavimą Rusijos įtakai.⁶⁰ Taigi visuomenė nepasitiki savo jėgomis. Ji netiki savo galimybe ką nors pakeisti. Lietuvos pilietinė visuomenė stokoja valios veikti politinėje erdvėje ir taip ginti savo ir savo valstybės interesus. Už efektyvų piliečių dalyvavimą valstybės valdyme

⁵⁹ Žmogaus teisių padėtis ir žmogaus teisių apsaugos sistemos vertinimas. Reprezentatyvi gyventojų apklausa. 2004.

⁶⁰ <http://www.civitas.lt/lt/?pid=72&id=7>; prisijungimo laikas 2006-08-16.

pasisako tokios šalys kaip Danija, Švedija, JAV. Reikia pažymėti, kad be pilietinės visuomenės ir aukšto politinės kultūros lygio neįmanoma veiksminga demokratijos institutų veikla. Menkas politinės kultūros lygis taip pat turi įtakos politinio proceso suvokimui. Ir jei šis procesas sunkiai suvokiamas, tai natūralu, jog atsiranda piliečių nepasitikėjimas demokratija ir jos institucijomis.

B. K. Babajev kalbėdamas apie pilietinę visuomenę pabrėžia, jog labai svarbu tokioje visuomenėje yra valstybės ir piliečio tarpusavio įsipareigojimai, t.y:

Valstybė įsipareigoja:

- palaikyti visuomeninę tvarką prisilaikant įstatymų;
- kovoti su nusikalstamumu ir užtikrinti piliečių saugumą;
- sukurti tinkamas sąlygas, kad kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo galėtų laisvai įgyvendinti teises;
- atlikti tik tas funkcijas, kurios yra numatytos įstatymuose.

Pilietis savo ruožtu įsipareigoja:

- laikytis ir nepažeidinėti įstatymų;
- sąžiningai mokėti teisėtus mokesčius valstybei;
- nepažeisti teisėtų kito asmens (asmenų) interesų bei teisių;
- rūpintis individą supančia aplinka (gamta), kultūros vertybėmis, istoriniu palikimu;
- esant reikalui - ginti savo Tėvynę nuo priešų.
- atlikti visas pareigas, kurios numatytos įstatymuose.⁶¹

Pažymėtina, kad Lietuvoje demokratijos institucijų raida labai nutolusi nuo pilietinės visuomenės plėtros. S. Arlauskas pabrėžia tai, jog pilietiškumas apima ne tik piliečių, bet ir valdžios atstovų elgesio normas. Valstybinės valdžios pilietiškumas reiškiasi tuo, kad politinė valdžia ištikimai tarnauja visuomenės interesams⁶². O „patarnauti” visuomenės nariams valstybė gali užtikrindama teisingumą.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos visuomenė neigiamai vertina teisėsaugos institucijų darbą, ypač išskiriant policijos veiklą. Policijos autoriteto pripažinimą visuomenėje neigiamai paveikė sunkiai kontroliuojama teisėtvarkos sistema. Teisėtvarkos institucijų veiklos efektyvumas priklauso nuo teisės aktų kokybės ir pačios policijos techninio aprūpinimo lygio, žinoma ir nuo ekonominių, politinių, socialinių, veiksnių. Prof. J. P. Solovėjus siūlo atsisakyti policijos darbo kiekybinių vertinimo metodų, o policijos veiklos efektyvumą vertinti pagal

⁶¹ Бабаев В. К. Теория права и государства в схемах и определениях. Москва, 1999. С. 249.

⁶² Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: MRU, 2004. P. 332.

socialines normas (teisės, moralės, dorovės).⁶³ Ypač reikia atsižvelgti į viešąją gyventojų nuomonę (1 priedas).

Taigi nors gyventojai ir nepatenkinti valstybės vykdoma politika, tačiau mano, kad jie negali nieko pakeisti. Žmonių nepasitikėjimas valdžios institucijomis - tai ženklas, jog pilietis neremia valdžios vykdomos politikos ir valstybė jam suvokiama kaip nebereikalinga, prarandamas valstybės ir piliečių ryšys. Ypač žemą pilietinės visuomenės teisinės sąmonės lygį atskleidžia prasta teisėtvarkos ir Seimo būklė, kuri nėra teigiamai vertinama piliečių. O neišsprendus šios problemos, negalima paspartinti valstybės ir jos institucijų, bei pačios visuomenės reformavimo (2 priedas).

Lietuvos gyventojai nepasitiki valdžios institucijomis: Seimu, Vyriausybe, teisėsauga, politinėmis partijomis. Paradoksalu, nes tai valstybės ramsčiai, kurie užtikrina gyventojų gerovę ir saugumą. Pažvelgę į kasdienį gyvenimą piliečio akimis pamatysime, kokia yra sukurta nepasitenkinimo ir nepasitikėjimo valstybe ir jos institucijomis atmosfera.

Būtina pažymėti, kad toks sisteminis nepasitikėjimas politikos institucijomis gali sukelti šių institucijų legitimumo problemų. Pasak A. Vaišvilos: „piliečių nepasitikėjimas valdžios institucijomis iš esmės yra proporcingas valstybės vidaus suvereniteto praradimo mastui; nykstant valstybės suverenitetui, didėja valdžios bejėgiškumas, kuris žmonių suvokiamas kaip tos valdžios nereikalingumas“.⁶⁴ Kyla klausimas: ar valstybė su derama įstatymų sistema, demokratiniais rinkimais, teisės viešpatavimu galime vadinti teisine. Manau, kad valstybė yra teisinė tiek, kiek ji sugeba užtikrinti ir apginti žmogaus teises.

Žmogaus teisių padėties tyrimo Lietuvoje analizė leidžia teigti, jog nuo 2001 m. žmogaus teisių padėties vertinimas pagerėjo (3 priedas). Per tris metus sumažėjo teigiančių, kad teisės sistemai pažeidžiamos. Tai, žinoma, susieta su pozityviomis permainomis socialinėje sferoje. Be to respondantai mano, jog pagerėjo situacija tokiose srityse: teisė į teisingą darbo apmokėjimą, teisė turėti darbą, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, senyvo amžiaus žmonių teisė į socialinę apsaugą, vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos, nėščių ir auginančių mažamečius vaikus teisės, vaikų, negaunančių šeimos paramos, valstybės apsaugą.

Į klausimą: „Ar Lietuvoje pakankamai informacijos apie žmogaus teises ir galimybes jas ginti?“ respondantai atsakė taip:⁶⁵

⁶³ Соловей Ю. П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации. Омск. 1993. С. 234.

⁶⁴ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 495.

⁶⁵ Žmogaus teisių padėtis ir žmogaus teisių apsaugos sistemos vertinimas. Reprezentatyvi gyventojų apklausa. 2004.

		N	%
1	Taip	192	19,2%
2	Ne	584	58,4%
3	Nežinau	224	22,4%
	Iš viso	1000	100,0%

Kad valstybė galėtų vadintis teisine neužtenka vien tik deklaruoti, kad valstybė tokia yra, visa veikla, kuriant ir įtvirtinant šalies valstybingumą, turi papildyti Konstituciją realiu idėjiniu, politiniu, socialiniu-ekonominiu ir teisiniu turiniu, nes tik tai užtikrina šalyje atviros pilietinės visuomenės gyvavimą kartu su išsivysčiusiais demokratijos mechanizmais: žmogaus teisių gynimu, pilietinių ir valstybinių struktūrų tarpusavio bendradarbiavimu, nes tik teisinė valstybė sudaro prielaidas plėtotis pilietinei visuomenei.

Sąveikaudama su valstybe, atvira visuomenė, t.y., įvairios socialinės grupės ir sluoksniai, stebi valstybės veiksmus, kad nebūtų pažeisti teisėtumas ir konstitucingumas. Ji gali imtis teisėtų priemonių ir priversti valstybę (ar jos institucijas), kai ji pažeidžia galiojančius įstatymus, pašalinti pažeidimus.

Pasak John Rawls sakyti, kad visuomenė gerai tvarkoma, reiškia pabrėžti tris dalykus (teisingumo koncepcijos):

1. tai yra visuomenė, kurioje kiekvienas pats prisipažįsta ir žino, kad visi kiti pripažįsta tuos pačius teisingumo principus;
2. yra viešai žinoma, jog jos pamatinė struktūra- jos pagrindinės politinės ir socialinės institucijos, susietos į vieningą bendradarbiavimo sistemą- tenkina šiuos principus;
3. jos piliečiai turi normalų teisingumo jausmą ir todėl paprastai paklūsta pamatinių visuomenės institucijų reikalavimams, nes juos laiko teisingais.⁶⁶

Galima daryti išvadą, jog šiuolaikinės teisinės valstybės tikslas yra sudaryti tokias sąlygas, kurios yra būtinos optimaliam visuomenės, valstybės bei individo vystymuisi. Atvira visuomenė yra civilizacijos ir teisinės valstybės gyvavimo ir tolesnės raidos garantas.⁶⁷ Taigi pilietinė visuomenė siekia sukurti teisinę valstybę, o teisinė valstybė sudaro prielaidas kurtis pilietinei visuomenei. Tai viena kitą sąlygoja. Pamatinis pilietiškumo santykis pasižymi šiais bruožais: pirma, jis nusako piliečių tarpusavio santykį pamatinės visuomenės struktūros kontekste; antra, jis yra laisvų ir lygių piliečių, kurie kaip visuma disponuoja politine galia, santykis.⁶⁸ Tačiau šie bruožai iškart provokuoja

⁶⁶ Rawls J. Politinis Liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P.87.

⁶⁷ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius, 2000. P. 42-45.

⁶⁸ Rawls J. Politinis Liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 38.

klausimą, kaip iškilus esminiams konstituciniams klausimams, tokiu santykiu siejami piliečiai gali būti įpareigoti pripažinti savo konstitucinio režimo struktūrą ir laikytis joje priimtų įstatymų. Kokiais idealais ir principais piliečiai, turintys vienodą balsą politinės galios formavime, turėtų vadovautis, kad kiekvienas iš jų savo politinius sprendimus galėtų pagrįsti arba pateisinti (*justify*) prieš bet kurį kitą pilietį? Atsakymas priklauso nuo pačios konstitucinės struktūros ir konkrečių įstatymų. Kaip teigia J. Rawls: „kad piliečiai galėtų atlikti savo politinius vaidmenis, jiems priskiriamos intelektinės ir moralinės galios, tokios kaip politinio teisingumo jausmas<...> taip pat gebėjimas suvokti tas politines dorybes, kurios būtinos jų bendradarbiavimui, kad palaikytų teisingą politinę visuomenę“.⁶⁹

Pažymėtina, jog nuo to, koks yra visuomenės pasitikėjimas savo valstybe priklauso pačios valstybės gerovė. Didelę grėsmę tautos tobulėjimui, valstybės plėtrai kelia tai, jog nėra tampraus ryšio tarp valstybės ir asmens. Tautos kūrybiškumas, vertybių puoselėjimas, intelektualiniai gebėjimai, solidarumas - tai pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką socialiniam valstybės brandumui.

⁶⁹ Rawls J. Politinis Liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 39.

4. Teisės ir politikos vaidmuo kuriant teisinę valstybę Lietuvoje

Kiekviena demokratija, kuri skatina pozityvų kiekvieno bendruomenės sluoksnio dalyvavimą kuriant politinę nuomonę, turėtų būti formuojama kaip teisinė valstybė. Demokratija ir teisinė valstybė sudaro neskaidomą vienetą. Įstatymai demokratinėje valstybėje turėtų būti suprantami kaip reiškiantys pagrindines teises ir procedūras, kurios užtikrina asmens laisvės ir garantuoja individo dalyvavimą politiniame procese. Konstitucinė valstybė yra visiška policinės valstybės priešingybė. Policinėje valstybėje individai yra „prižiūrimi“ iš aukščiau ir gyvena nuolat bijodami, kad juos gali staiga užklupti visa apimančio valstybės kontrolės mechanizmo veiksmai. Individai jaučiasi nuolat stebimi nepasitikint, kad ir ką darytų, o tai veda prie bendruomenės nesantaikos.

Teisinė valstybė savo politika privalo veikti visuomenės interesais. Teisė ir politika glaudžiai susiję terminai, tačiau nuo valstybėje vyraujančios teisės sampratos priklauso politikos ir teisės santykis. Kuomet teisei vadovauja politika, teisė suprantama tik kaip formali būtinybė „ji įstatymų turiniui ir politikai nebekelia reikalavimų“. ⁷⁰ Valstybėje, kurioje vyrauja prigimtinių teisės doktrina, teisė yra aukščiau už politiką, todėl per politiką yra užtikrinami visuomenės socialiniai interesai. Teisinė sąmonė – „teisės dvasia“ tiesiogiai veikia politinius procesus bei lemia įtvirtinant procedūras, todėl pati politika tampa teisės dalimi. Per politinius procesus teisė tampa dinamiška, o per teisę įtvirtinama politika. ⁷¹ Teisinėje valstybėje viešas pareigas einantys pareigūnai privalo paisyti teisės viešpatavimo principo. Individai taip pat gali versti valstybę paisyti jų teisių, net jei ir politikai norėtų tai paneigti. Visa tai yra ypač palanku laisvam asmenybės augimui. Šios teisės apsauga ir išsaugojimas yra pagrindinis teisinės valstybės tikslas. Teisinė valstybė riboja valstybės veiksmus, kurie gali pažeisti asmens laisvę. Valdžios atstovai gali imtis kokių nors veiksmų tik tuo atveju, jei turi tam teisinių galių. Patys sau jie negali pasiskirti jokių teisinių galių. Teisinės galios gali būti suteiktos tik pagal Konstituciją ir įstatymus. Susaistant valdžią šalies įstatymais, yra užtikrinama piliečių laisvė. Tik tokioje valstybės sistemoje, kai valstybės veikla yra reguliuojama Konstitucijos ir įstatymų, žmogus gali laisva valia ir apsisprendimu prisidėti prie politinio gyvenimo. Tačiau politinis nestabilumas Lietuvos Seime sąlygoja didelę vyriausybių, institucijų vadovų kaitą, o tai sukuria valdžios bejėgiškumą ir nesugebėjimą pašalinti ar bent jau efektyviai riboti grėsmes asmens teisėms- ekonominę skurdą, nedarbą, korupciją, valdininkų savivalę. Beveik pusė Lietuvos gyventojų mano, kad Lietuva šiandien nėra valoma demokratiškai ir daugiau nei 70 proc. įsitikinę, kad Lietuvoje negerbiamos žmogaus teisės. Tik 19,2 proc. Lietuvos gyventojų mano,

⁷⁰ Beinoravičius D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis.//Jurisprudencija. 2002. T. 27 (19). P. 18.

⁷¹Ten pat. P. 18.

kad Lietuva šiandien valdoma demokratiškai, o 48,4 proc. (beveik pusė) gyventojų Lietuvos valdymo sistemą laiko nedemokratiška.⁷²

4.1. Teisinė valstybė ir teisingumas: tautos teisinė kultūra

Teisinė valstybė yra tokia valstybė, kurios mechanizmas yra ribojamas teisės ir kurioje siekiama teisingumo. Pasak V. Šlapkausko: „plačiausiu požiūriu teisingumas yra visuomenės priedermių jos narių atžvilgiu samprata ir jos praktinis įgyvendinimas (priedermes suprantant kaip tai, ką dera, būtina atlikti, pareiga)“.⁷³ Šiame darbe teisingumo samprata apima socialinių, teisinių, politinių ir dorovinių santykių sritį. Tai reiškia, kad teisingumas apibūdina atskirų žmonių arba jų grupių vaidmens visuomenės gyvenime ir jų socialinės padėties, darbo ir atlyginimo<...> žmonių dorybių ir jų visuomeninio pripažinimo, teisių ir pareigų santykį“.⁷⁴ Pasak Jan –erik Lane, su teisingumu siejasi tokie terminai: „teisės viešpatavimas“, „lygus traktavimas“, „tinkamas teisinis procesas“, „sąžiningumas“.⁷⁵ Taigi, teisingumo samprata atspindi visuomenės teisinės sąmonės išsivystymo ir teisinės kultūros tautoje lygį, žmonių suvokimą kaip turėtų būti elgiamasi visuomenėje, kokiomis taisyklėmis turėtų būti grindžiami žmonių tarpusavio santykiai.

Teisinės valstybės kūrimosi procesas prasideda nuo teisinių idėjų, teisinės sąmonės ir nuo pačios tautos teisinės kultūros. Pasak S.A. Kalinin: „Svarbiausia teisinės valstybės sukūrimo prielaida laikoma atitinkamai orientuota teisinė sąmonė – visuotinis įsitikinimas, kad teisės viešpatavimas – tai veiksminga žmogaus teisių saugos priemonė“.⁷⁶ Visose visuomenės gyvenimo srityse turi būti diegiami demokratijos principai, kurie formuoja teisinę visuomenės sąmonę ir daro didžiulę įtaką formuojant teisinę valstybę.⁷⁷ Kokios kokybės bus teisinė sąmonė, tokios kokybės turėsime įstatymus, valstybės institucijas, jų kompetenciją, įstatymų vykdymo teisėtumą, ir galiausiai - žmogaus teisių apsaugos lygį.⁷⁸ Norint sukurti teisinę valstybę, pirmiausia reikia pasiekti aukštą politinio ir teisinio sąmoningumo lygį. Todėl Lietuvoje teisinės valstybės kūrimasis ypač sudėtingas procesas, nes neįmanoma, kad teisinė sąmonė galėtų pasikeisti per trumpą laiką. Lietuva dar nepasiekė teisinės valstybės lygio, ji tik jo siekia- tai byloja ir Lietuvos Konstitucijos įžanginė pastraipa. Lietuvai, išsivadavusiai iš sovietinės okupacijos, ypač sunku, nes reikia patiems kurti

⁷² <http://www.civitas.lt/lt/?pid=72&id=9>; prisijungimo laikas 2006-08-16.

⁷³ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. Vilnius: MRU, 2004. P. 411.

⁷⁴ Ten pat. P. 411.

⁷⁵ Lane J. E. Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas, 2003. P. 216.

⁷⁶ Kalinin S.A. Konceptija prav čeloveka I pravavo gosudarstva v pravovoi sistemie respubliki Belarus.// Jurisprudencija. 2001. T. 19(11). P. 28

⁷⁷ Juraševič N. M. Teisinės sąmonės vaidmuo kuriant teisinę valstybę.// Jurisprudencija. 2001. T.19(11). P.19-24.

⁷⁸ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P.19.

naujus elgesio modelius, ugdyti teisinę kultūrą. Per penkiasdešimt sovietinės okupacijos metų susiformavo *homo sovieticus* mąstymas, kuris nepažino teisės ir teisine prasme buvo iškreiptas<...>reikėjo įveikti socialinę dezorganizaciją: kultūros vertybių ir socialinių normų ryšių silpnėjimą, išnykimą ir net jų tarpusavio prieštaravimą.⁷⁹

Įstatymo, kaip teisinio, įvertinimas labai priklauso nuo bendros ir teisinės visuomenės kultūros. Pasak rusų mokslininko Lifšico „kokia pati visuomenė, toks ir jos supratimas apie teisę ir teisingumą“.⁸⁰ Taigi teisinė kultūra atskleidžia visuomenės, jos narių ir teisės santykį. Pasak E. Spruogio: „teisės principai yra tokie, kokius juos sukuria visuomenės sąmonė ir kultūra“.⁸¹

Analizuojant teisinę valstybę ir jos tautos teisinę kultūrą, būtina išsiaiškinti koks teisinės kultūros santykis su bendrąja teise ir teisine sąmone. Pažymima, kad tautos teisinė kultūra ir teisinė sąmonė- tai dinaminiai bendrosios teisės sampratos ir teisėkūros elementai, tiksliau praktinė jų išraiška – realiai funkcionuojanti visuomenėje. Pagal A. Vaišvilą, remiantis teisinės kultūros kategorija galima įvertinti pavienio asmens ir visos visuomenės pasiektą gebėjimą gyventi pagal teisės reikalavimus, įsitikinti, kokiomis žmogaus teisių gynbos ir socialinės santarvės pasiekimo priemonėmis visuomenė disponuoja ir kiek žmonių tarpusavio santykiai, politiniai sprendimai yra realiai paveikti teisės.⁸² Kai kalbame apie teisinę kultūrą, tai pirmiausia mąstome apie tai, kaip visuomenė geba kurti veiksmingas žmogaus teisių gynimo priemones ir koks tos visuomenės noras praktiškai naudotis tomis priemonėmis. Esminis visuomenės kultūros bruožas yra istoriškai nulemtas religinių, filosofinių ir moralinių doktrinų įvairovė. Akivaizdu, jog negali būti teisinėje valstybėje keliama sąlyga ar reikalavimas, kad visi piliečiai išpažintų vieną kažkokią doktriną; politinio liberalizmo požiūriu pakanka, kad jie pripažintų visoje valstybėje viešąją teisingumo koncepciją.⁸³

Teisinės kultūros siekis suponuoja tai, kad kiekvieno asmens, institucijos viešas elgesys įgytų teisių ir pareigų vienovės pavidalą. Būtina atskirti teisinę sąmonę nuo teisinės kultūros, nes esant aukštam teisinės sąmonės išsivystymo lygiui (gerai žinant teisės imperatyvus) asmenys ne visada vadovaujasi teisiniais paliepimais.

Viena iš didžiausių grėsmių kuriant socialinę teisinę valstybę, yra valdininkų savivaliavimas ir korupcija (kaip teisinio nihilizmo apraiška). Nebrandi pilietinė visuomenė, netobuli teisės aktai, palyginti žema pačios tautos (visuomenės teisinė kultūra) ir politikos kultūra sudaro terpę korupcijai

⁷⁹ Šlapkauskas V. Socialinės deviacijos intensyvėjimas.// Jurisprudencija. 2001. T. 19(11). P. 47

⁸⁰ Лифшиц Р. З. Теория права. Москва, 1994. С. 72.

⁸¹ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis.//Jurisprudencija. 2002. T. 25 (17). P.132.

⁸² Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004. P. 457.

⁸³ Rawls J. Politinis Liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 87.

ir valdininkų savivaliavimui. Savivaliavimas yra teisėtai supriešinamas su teisės viešpatavimu. Savivaliavimas yra labiau išplitęs nei teisės viešpatavimas. Daugybė savivaliavimo viešpatavimo formų sutampa su teisės viešpatavimu. Interesantas gali pakreipti bendrąsias taisykles savo naudai, poreikiams ir t.t. nepažeisdamas teisės viešpatavimo principo. Bet dauguma dažniausiai pasitaikančių savivaliavimo apraiškų nusižengia teisės viešpatavimui. Vyriausybei, kuri vadovaujasi teisės viešpatavimu, draudžiama pakeisti įstatymus atgaline data, kardinaliai ar slapta, kai jai tai naudinga. Vienintelė erdvė, kurioje teisės viešpatavimas išstumia visas savivaliavimo apraiškas yra teismuose taikoma įstatymo funkcija, kuomet teismų reikalaujama vadovautis griežtai tik įstatymu ir griežtai laikytis reikiamų procedūrų. Ne mažiau svarbūs yra ir apribojimai, kurių reikalauja teisės viešpatavimas, priimant konkrečius įstatymus ir vėliau juos vykdant. Savavališkas galių naudojimas asmeniniams tikslams dažniausiai pasireiškia kuriant konkrečius teisinius nurodymus. Šios galimybės yra smarkiai apribojamos, jei sąžiningai laikomasi teisės viešpatavimo principo.

„Savivaliavimo galia“ yra sudėtinga sąvoka. Regis veiksmas, kurį galėtume pavadinti savivaliavimu, tokiu laikomas tik tada, kai jis atliekamas arba nesigilinant ar tai pateisins tikslui pasiekti naudojamas galias, arba tikint, kad tikrai nepateisins. Tikslai, dėl kurių savavaliaujama, skiriasi priklausomai nuo turimų galių. Ši sąlyga vaizduoja „savivaliavimo galią“ kaip subjektyvią sąvoką. Viskas priklauso nuo galių turinčio žmogaus mąstymo. Esant tokioms sąlygoms, teisės viešpatavimas neatlaiko tiesioginio savivaliavimo jėgų išplitimo. Kadangi visuotinai tikima, kad naudotis turimomis galiomis saviems tikslams yra negerai, kiekvienas toks pasinaudojimas yra aiškus savivaliavimo pavyzdys. Kaip jau buvo minėta, teisės viešpatavimas nepadedą suvaržyti tokių savivaliavimo formų.⁸⁴ Teisingumas stabilizuoja teisėkūrą, nes draudžia priimti tokius įstatymus, kurie naudingi tik kuriai nors vienai socialinei grupei. Pasak A. Vaišvilos: „įstatymai, kurie neįtvirtina teisingumo, negali būti uoliai vykdomi“.⁸⁵

Viena iš savivaliavimo atmainų galėtų būti korupcija. Šiandieninėje Lietuvoje „klesti“ korupcija. Korupcija- tai piktnaudžiavimas įgaliojimais siekiant asmeninių interesų. Kaip apibrėžta 2002 m. gegužės 28 d. Korupcijos prevencijos įstatyme, korupciniai nusikaltimai yra tokie: kyšio priėmimas, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, jeigu jos padaromos viešame sektoriuje paperkant ar siekiant asmeninės naudos.⁸⁶

⁸⁴ Raz J. The Authority of Law. Essays on Law and Morality. Clarendon press. Oxford. P. 219.

⁸⁵ Vaišvila A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė. // Jurisprudencija. 2002. T. 24(16). P. 200.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Korupcijos prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 57-2297.

Galima išskirti tokias korupcijos atsiradimo priežastis:

1. Socialinės priežastys	• žemas pragyvenimo lygis; • neužtikrintinumas savo ateitimi; • darbo vietų trūkumas.
2. Teisinės priežastys	• priimamų norminių aktų gausa; • teisės aktų netobulumas; • dažnas keitimas bei dviprasmiškumas; • nebaudžiamumas (kontrolės mechanizmų netobulumas).
3. Finansinės priežastys	• mokesčių sistemos netobulumas; • pinigų plovimo prevencijos netobulumas.

Viena iš sudėtingiausių korupcijos formų yra politinė korupcija. Politinės korupcijos atsiradimo priežastis atskleidžia tokie požymiai:

1. politinė globa- kai politikai globoja atitinkamas struktūras mainais už asmeninę ar politinę paramą;
2. balsų pirkimas rinkimų metu;
3. politinio veikėjo papirkimas.

Lietuvoje atlikti Transparency International Lietuvos skyriaus tyrimai parodė, jog Lietuvos gyventojai labiausiai korumpuotus išskyrė šiuos sektorius ar institucijas: politines partijas, teismus, muitines, policiją ir parlamentą. 29 % Lietuvos respondentų teigė, kad jie arba jų šeimos nariai davė kyšių per pastaruosius 12 mėnesių (panašus rodiklis yra Moldovoje ir Rumunijoje). Nerimą kelia tai, kad Lietuvoje gyventojai 2005 metais dažniau patys savo iniciatyva mokėjo kyšius už įvairias viešąsias paslaugas, o ne todėl, kad iš jų buvo tiesiogiai paprašyta (4 priedas).

Vienas iš pagrindinių neigiamų korupcijos požymių yra tai, kad dėl korupcijos sumažėja įplaukos į valstybės biudžetą. Dėl šios priežasties atitinkamai sumažėjo paramos teikimas tam tikrom sritim (pvz., socialinei paramai, švietimui). Padedami pareigūnų žmonės išsisuka nuo mokesčių ir baudų.

Taigi klestinti korupcija „pakerta“ teisinės valstybės esmę (socialinės visuomenės nelygybės įtvirtinimas), griaua teisinės kultūros pamatus. A. Vaišvila teisingai pabrėžia, jog: „iš teisingumo

kyla teisių ir pareigų vienovė, o iš šios vienovės- teisingumas“.⁸⁷ Vadinasi jei nėra teisės ir pareigų vienovės, tai valstybėje nėra ir teisingumo. Demokratija, visuomenės nuomonė, nebetarnauja daugumai piliečių, o tik mažai visuomenės daliai. Čia demokratinė valstybė tampa niekine. Toks elgesys akivaizdžiai atskleidžia nepagarbą įstatymui ir pačiai teisei. Todėl nenuostabu,-rašo V. Šlapkauskas,- kad iš komunistinio jungo išsivadavusios ir demokratinę valstybę kuriančios Lietuvos visuomenės teisinė kultūra yra neaukšta.⁸⁸

Akivaizdu, jog teisingumo sunykinimas riboja pilietinės visuomenės kūrimosi galimybes ir tokios visuomenės poreikius atitinkančios teisės formavimąsi. Todėl Lietuvos svarbiausias uždavinys - formuoti visuomenės narių teisinę sąmonę ir teisinę kultūrą, kuri atitiktų socialinių permainų ir to laikmečio konstitucines teises sąlygas.

LR Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime konstatavo, kad teisingumo principas reiškia, kad visos valstybės institucijos turi veikti remdamosi ir vadovaudamosi teise, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, paisoma prigimtinio teisingumo.⁸⁹ Be to, LR Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų; jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų; jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.⁹⁰

Teisingumo ir teisinės valstybės principų turinys yra išreikštas įvairiose Konstitucijos nuostatose: žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (18 straipsnis); įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ir pareigūnams visi asmenys lygūs (29 straipsnio 1 dalis); žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindų (29 straipsnio 2 dalis); niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą (31 straipsnio 5 dalis). LR Konstitucijos 109 str. konstatuoja, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teismas gina teisingumą tiek, kiek jis yra įtvirtintas įstatyme. Kadangi Konstitucija teisėkūros teisę suteikia tik Seimui, vadinasi, teisingumo šaltinis yra Seimo priimti įstatymai. Tačiau kyla klausimas, kaip teisėjas turi klausyti tik įstatymo, kai yra įstatymų kolizija ar yra įstatymų spragų? Taigi teismai Lietuvoje yra imperatyviai įpareigoti nenukrypti nuo įstatymo. Tokiu atveju teismai, kaip teisingumą vykdanči institucija, tampa atsakomybės subjektu dėl įstatymų netobulumo. Štai kodėl Lietuvos institucija, vykdančia

⁸⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 125.

⁸⁸ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. Vilnius: MRU, 2004. P. 502.

⁸⁹ 2000 m. gruodžio 6 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 2000. Nr. 105-3318.

⁹⁰ 1995 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 1995. Nr. 106-2381.

teisingumą, nepasitiki visuomenė. Nestabilumas įstatymų leidybos srityje, skatina teisinį nihilizmą, pasireiškiantį teismų sprendimų negerbimu.

4.2.Socialinės valstybės praktinio įgyvendinimo galimybės

Socialinė valstybė - tai valstybės pamatinis principas tiek pagal teorinį savo turinį, tiek pagal praktinį šio turinio įgyvendinimą. Formaliu požiūriu, šis principas LR Konstitucijoje neįtvirtintas. Tuo, matyt, Konstitucijos rengėjai siekė nediskredituoti Konstitucijos teksto pagal 1992 m. spalio faktinę tikrovę, kupiną materialinių nepriteklių ir socialinių disproporcijų.⁹¹ Socialinio tipo valstybė dar labiau išplėtė žmogaus teises, dabar jos apima ir teisę į monetarinę ir socialinę pagalbą. Literatūroje išskiriamas „gerovės valstybės“ modelis. Būtina pabrėžti, jog tai nėra socialinės valstybės sinonimas, nes „gerovės valstybės“ sąvoka žymi ne tam tikrą teisinį principą, bet faktinį valstybės būvį.

Literatūroje yra išskiriami tokie socialinės gerovės valstybės modeliai:

1. Liberali gerovės valstybė;
2. Socialinio –demokratinio gerovės tipo valstybė;
3. Konservatyvaus- korporatyviojo tipo valstybė.⁹²

Pirmo tipo valstybė pirmenybę teikia rinkai. Čia valstybė garantuoja tik minimalią paramą savo piliečiams ir stengiasi, kad pats individas, pasikliaudamas rinka, užsitikrintų gerovę. Tokioje valstybėje rinka, bet ne valstybė garantuoja didžiausią dalį gerovės, valstybė stengiasi tik sušvelninti skurdo, nelygybės, nedarbo problemas nedidelėmis išmokomis (JAV, Kanada, Japonija, D. Britanija).

Socialinio –demokratinio tipo valstybėse pirmenybę teikiama valstybei. Būtent valstybė čia prisiima didžiausią atsakomybę, užtikrindama kiekvienam valstybės piliečiui materialinę gerovę, remia visiško užimtumo politiką, suteikdama piliečiui darbo vietą ir užmokestį, tenkinanti individo poreikius. Tokia valstybė stengiasi pašalinti skurdo, nedarbo, nelygybės problemas, neleisdama joms atsirasti, ir naikina jas dar atsiradimo stadijoje. Tai ji pasiekia efektyvia mokesčių politika, didelėmis išmokomis nedarbo, motinystės atvejais (Skandinavija).

⁹¹ Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai principai.//Jurisprudencija. 2002. T. 27 (19). P. 66-67.

⁹² Bernotas D, Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius: LTU, 2003. P. 9.

Konservatyvaus - korporatyviojo tipo valstybės bruožas - išipareigojimas remiantis tradicijomis socialiai apsaugoti šeimą. Socialinės paslaugos teikiamos tik tuomet, kai šeima jau nebepajėgia susitvarkyti su iškilusiomis gerovės problemomis. Tokio tipo valstybėje akivaizdūs laimėjimai yra siekiant lygybės ir skurdo mažinimo.

Pagal vykdomą socialinę politiką Lietuvą galima priskirti prie konservatyvaus-korporatyviojo valstybės modelio. Tokio tipo modelyje stengiamasi išlaikyti klasinę priklausomybę ir statusą per socialinio draudimo sistemų įvairovę, t.y. skirtingų klasių ir nevienodą statusą turinčios šeimos turi teisę į skirtingas socialines išmokas ir paslaugas. Šis tipas- tai vidurkis tarp liberalaus ir socialdemokratinio tipų.

Šiame darbe yra nagrinėjamas socialinės valstybės principas, o ne „gerovės valstybės“ modelis, nes siekiama išanalizuoti priemones socialinei valstybei kurti (kaip yra siekiama asmens socialinio saugumo), o ne galutinį rezultatą-asmens teigiamą socialinę savijautą.

Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją. Jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Žinoma, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą. Tai yra svarbiausia laisvo žmogaus saviraiškos sąlyga. Abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti. Todėl valstybė kuria socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą. Tačiau socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga.

LR Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 5 d. nutarime konstatavo, jog pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota. Valstybės socialinė orientacija atsispindi įvairiose Konstitucijos nuostatose, įtvirtinančiose žmogaus ekonomines, socialines ir kultūrines teises, taip pat pilietines ir politines teises, visuomenės ir valstybės santykius, socialinės paramos ir socialinės apsaugos pagrindus, Tautos ūkio organizavimo ir reguliavimo principus, valstybės institucijų organizavimo ir veiklos pagrindus ir kt. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją kiekvienas pilietis turi teisę į socialinę apsaugą. Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytos pensijos ir socialinė parama – tai vienos iš socialinės apsaugos formų.

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnio nuostatomis išreiškiamas valstybės socialinis pobūdis, o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas. Būtina pažymėti, jog socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga. Asmens teisė į socialinę paramą ir apskritai į socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus. Asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas.⁹³

Socialinės valstybės principai yra įtvirtinti ir tarptautiniuose (Europos) teisės aktuose. Pvz.: Europos socialinės chartijos (pataisytos) 13 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta: „Siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, Šalys įsipareigoja užtikrinti, kad kiekvienas asmuo, kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir kuris negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, ypač iš socialinės apsaugos sistemos, gautų reikiamą paramą, o susirgęs – priežiūrą, būtiną pagal jo sveikatos būklę.“⁹⁴

Socialinė parama yra socialinės, ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų pasirūpinti savimi; socialinė parama negali užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio augimo – ji tik padeda žmogui išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Teikiant socialinę paramą, laikomasi socialinio solidarumo principo, pagal kurį valstybė įsipareigoja rūpintis kiekvienu žmogumi, kuris dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti. Vis dėlto, būtina pažymėti, kad poreikis gauti socialinę paramą, socialinės paramos mastai priklauso nuo valstybės demografinės bei ekonomikos būklės, nuo to, kokių mastų aplinka tinkama gyventi negalios ištiktiems žmonėms, nuo

⁹³ 2004 m. kovo 5 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 2004. Nr. 38-1236.

⁹⁴ 1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinė chartija (pataisyta)// Valstybės žinios. 2001. Nr. 49-1704.

visuomenės ekonominio pajėgumo ir vyraujančios socialinio teisingumo sampratos, lemiančios pajamų perskirstymą, taip pat nuo techninių galimybių perskirstyti šias pajamas.

Problema yra ta, jog socialinės valstybės idėja teoriniu požiūriu asocijuojasi su neigiamu socialistinės valstybės vertinimu. Tačiau pasak E. Šileikio „jurisprudenciniu požiūriu tikslinga apsiriboti principine prezumpcija, kad Lietuva, kaip socialinė valstybė, yra socialinė teritorinė korporacija, sudaryta ir veikianti ne tik dėl individų, bet ir dėl visuomenės poreikių, t.y. absoliučiai neabejinga visuomeninei bendrojo valstybinio būvio sferai, numatyta dabartinės Konstitucijos III ir IV skirsniuose“.⁹⁵ Šiuo požiūriu socialinė valstybė- socialinio darnumo linkme veikianti valstybė. Pasak A. Vaišvilos, socialinė teisinė valstybė turinti ne tik sukurti efektyviai žmogaus teises ginančias nuo neteisėto valdžios ar asocialaus individo kėsinosi teises procedūras ir priemones, bet ir pagelbėti asmeniui realiai pasinaudoti savo teisėmis.⁹⁶ Tokio tipo valstybė prisiima didžiausią atsakomybę, užtikrindama kiekvienam valstybės piliečiui materialinę gerovę, remia visišką užimtumo politiką, siekia suteikti kiekvienam piliečiui darbo vietą, pašalinti skurdo, nedarbo, nelygybės problemas. Tai ji pasiekia efektyvia mokesčių politika, didelėmis išmokomis nedarbo, motinystės ir panašiais atvejais. Kiekvienas pilietis turi vienodas teises gauti tokios valstybės teikiamas paslaugas. Taigi pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos socialinei padėčiai valstybėje, yra šie:

- visuomeninė santvarka (yra išnaudojimas ar ne);
- valdžia visuomenėje (diktatūra ar socialinė partnerystė);
- valdžia ūkyje;
- ekonominės sąlygos;
- socialinė apsauga (kai subjektai, kovodami už savo interesus, gali remtis visuomenine santvarka).

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienareikšmiškai akceptuoja socialinės valstybės imperatyvą, nurodydamas LR Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintą socialinės valstybės idėją.⁹⁷ Taigi socialinės valstybės principas nėra įtvirtintas viename LR Konstitucijos straipsnyje. Šis principas loginiu ir sisteminiu požiūriais išplaukia iš įvairių Konstitucijos nuostatų. Pvz.: Konstitucijos preambulėje įtvirtintas darnios visuomenės siekis, kuris išreiškia visuomenės narių ir grupių gerovės, socialinių nepriteklių ar „perteklių“ darnumą. LR Konstitucijos 39 str. 2d. – dirbančių motinų teisė gauti atostogas iki gimdymo, LR Konstitucijos 45 str. 2 d.- piliečių tautinių

⁹⁵ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė II. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 206.

⁹⁶ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 85.

⁹⁷ 1999 m. balandžio 12 d. Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis (civ. B. NR. 3K-3-50/1999).

bendrijų teisė gauti valstybės paramą-šios nuostatos atskleidžia socialinio pobūdžio žmogaus ir piliečio teises.

Praktiniu požiūriu, šio principo įgyvendinimo problema yra ta, kad valstybės biudžeto išgalės lemia realų Konstitucijos nuostatų „valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“ (K. 39 str.) turinį.

Taigi atrodo, kad Lietuvos teisinėje sistemoje yra elementų, atitinkančių socialinės valstybės turinį, tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, jog valstybės įsipareigojimas užtikrinti žmogaus teises socialinėje srityje priklauso nuo valstybėje esamų finansinių išteklių (Dažnai socialinės išmokos netenkina net minimalių egzistencinių poreikių). Nuo to, kaip valstybė efektyviai surenka mokesčius priklauso valstybės galimybė (ypač socialinėje srityje) vykdyti savo pareigas piliečiams. Pasak A. Vaišvilos: „valstybės bejėgiškumas vienoje srityje, daro ją bejėgišką kitoje“.⁹⁸ Lietuvoje biudžeto pajamų lygis santykinai žemas, o tai riboja socialinės apsaugos, taip pat didelių užimtumo ir socialinių programų vykdymo galimybes. Dėl nepakankamų biudžeto pajamų susidaro paradoksali situacija: mokesčių našta, tenkanti darbo jėgai Lietuvoje, labai didelė, o biudžeto dalis, lyginant su BVP, mažesnė negu kaimyninėse šalyse. Pažymėtina, jog mokesčių politika Lietuvoje orientuota į didelę mokesčių našta, o tai skatina nelegalią ekonominę veiklą, neoficialų užimtumą bei mažina iniciatyvą dirbti.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, jog socialinės paramos tikslas- padėti tenkinti būtiniausius poreikius toms šeimoms, kurių darbo, socialinio draudimo ir kitos pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių yra nepakankamos, kad jos galėtų pasirūpinti savimi.

Dabartinė Lietuvos socialinė politika orientuota į socialinę paramą, o ne į ilgalaikes socialines investicijas. O tai ugdo piliečius išlikti pasyviais vartotojais, o ne gebėjimą siekti gerovės. Paradoksalią situaciją atskleidžia skurdo mažinimo strategija, kurioje pažymėta, kad žemiau skurdo ribos Lietuvoje gyvena apie 16 proc. gyventojų. Tačiau socialinę pašalpą gauna tik apie 3 proc. gyventojų. Socialinės paramos sistema nepakankamai orientuota į žmogų: daugeliu atvejų pašalpos skiriamos formaliai, iš tikrųjų per daug nesirūpinant asmenimis. Taigi konstitucinę idėją apie tai, kad reikia suteikti socialinių garantijų minimumą, turi būti interpretuojama kaip viena iš pagrindinių teisių valstybės pašalpai ir socialiniam aprūpinimui gauti. Šalies ekonominę būklę ir socialinių garantijų įgyvendinimo galimybę atskleidžia situacija, kuomet dėl lėšų trūkumo nebuvo priimtas vaikų išlaikymo fondo įstatymas (2006-06-30)⁹⁹, kuriuo buvo siekiama užtikrinti vaiko teisės į socialinę apsaugą įgyvendinimą ir garantuoti, kad valstybė įsipareigoja esant tam tikriems

⁹⁸ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 494.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos 2006 m. birželio 30d Vaikų išlaikymo fondo įstatymo projektas.

pagrindams mokėti vaikui nustatyto dydžio išlaikymą. Aiškinamajame rašte dėl šio įstatymo priėmimo aiškiai nurodyta, jog įstatymui įgyvendinti per metus prireiks apie 100 mln. litų, todėl pasiūlyta įstatymo projekto įsigaliojimo terminą nustatyti ne anksčiau kaip nuo 2008 m. liepos 1 dienos. Pažymėtina, kad analogiški Vaikų išlaikymo fondai veikia daugelyje Europos Sąjungos valstybių - Belgijoje, Olandijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, Latvijoje, Lenkijoje ir kt.

Taigi socialinės politikos srityje išlieka akivaizdūs įvairių Europos šalių skirtumai. Čekija, Vengrija ir Slovėnija yra toliausiai pasistūmėjusios kuriant gerovę. Kiek mažiau pažengusios yra Lenkija, Slovakija, Estija. Šiek tiek nuo jų atsilieka Lietuva ir Latvija. Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje išliko kai kurių formalių socialistinio tipo gerovės užtikrinimo bruožų, tačiau tai yra daugiau praeities pėdsakas, o ne naujos tvarkos kūrimas.

Apibendrintai galima daryti išvadą, kad pagrindinė socialinės paramos sistemos nuostata yra ta, kad socialinė parama negali užtikrinti žmogui ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo- ji tik padeda jam išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Efektyvi socialinės paramos sistema turėtų skatinti užimtumą, o ne kurti priklausomybę nuo įvairių paramos fondų.

5. Teisinės valstybės esmė remiantis Konstitucinio Teismo doktrina

Teisinės valstybės doktrina ypač plėtoja Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. Žinoma, visos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos, kurioje plėtojama teisinės valstybės doktrina, nėra galimybių aptarti. Todėl šiame darbe paminėsiu tik svarbiausius Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuluotus teisinės valstybės principus.

Konstitucinis Teismas įvairiuose savo nutarimuose išskiria tokius teisinės valstybės principus:

1. valdžių padalijimo principas;
2. žmogaus teisės ir laisvės;
3. valdžios atsakomybė visuomenei;
4. teisinio tikrumo ir saugumo bei teisėtų lūkesčių apsaugos principas;
5. teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas.

Valdžių padalijimo principas.

LR Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas. Jis reiškia, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu tarp jų turi būti pusiausvyra. Kiekvienam valdžios organui suteikiama jo paskirtį atitinkanti kompetencija, kurios konkretus turinys priklauso nuo to organo vietos tarp kitų valdžios organų, jo įgaliojimų santykio su kitų organų įgaliojimais.¹⁰⁰ Tokia valdžių struktūra atitinka klasikinį Š. L. Monteskjė pasiūlytą modelį.

Įstatymai yra tautos atstovų rezultatas, ir iš čia išplaukia, kad vykdomosios valstybės institucijos neturi teisės leisti įstatymų, o taip pat, joks asmuo, vykdamas įstatymo leidimo ar vykdymo funkcijas, negali vykdyti teisminių funkcijų. Įstatymas nustato valdžiai ribas, už kurių prasideda nevaržoma piliečių laisvė. Piliečio ir valdžios ginčą sprendžia nepriklausomas nuo jų teismas. Taigi teisminė valdžia atskiriama nuo vykdomosios. Teisėjo ir teismo nepriklausomumą sąlygoja ir asmens teisė turėti bešališką ginčo arbitrą. Tokia teisė reiškia, kad teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų. Ypač svarbu tai garantuoti, kai iškyla konfliktas dėl prigimtinių teisių ar laisvių. Taigi valdžių padalijimo principas-prielaida garantuoti žmogaus teisių saugą. Tai tikslas ir metodas, kuris pašalina valdžios monopolizavimo galimybę.

¹⁰⁰ 1995 m. spalio 26 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas//Valstybės žinios. 1995. Nr. 89-2007.

Šis principas įtvirtintas ne tik LR Konstitucijos 5 str., bet ir įvairiose kitose Konstitucijos nuostatose. Iš įvairių LR Konstitucijos straipsnių galima išvesti valdžių įgaliojimus.

Valdžių atskyrimo principo elementai:

- Įstatymo leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia pagal konstituciją yra atskirtos, tarp jų turi būti pusiausvyra.
- Kiekvienai valdžiai yra suteikiami tam tikri įgaliojimai, nustatoma kompetencija, kuri atitinka jos paskirtį.
- Kompetencijos konkretus turinys priklauso nuo valdžios vietos bendroje valdžių sistemoje ir nuo įgaliojimo santykio su kitų valdžių įgaliojimais.
- Jei Konstitucijoje yra nustatyti tam tikros valdžios įgaliojimai, tai šie įgaliojimai negali būti perduoti kitai institucijai, o kita institucija negali tokių įgaliojimų perimti.

Pripažindami valdžių padalijimo principo funkcionavimo būtinybę reikia atkreipti dėmesį į tai, jog šiame padalijime glūdi stabdžių ir atsvarų sistema. Ši sistema pasireiškia tų valdžių viduje. Pvz. Seime vidinė stabdžių ir atsvarų sistema pasireiškia tuo, kad sprendimai turi pereiti per skirtingus struktūrinius padalinius – komitetus ir komisijas. Vyriausybėje norint priimti nutarimą ar projektą jis turi būti derinamas įvairiose ministerijose, juos turi vizuoti keletas ministrų, tam, kad jis patektų į Seimą.

Vis dėlto, būtina atkreipti dėmesį į tai, jog Seimo galios yra didžiausios. Ši institucija dominuoja kitų institucijų atžvilgiu. Prezidentas, nors ir renkamas visuotiniuose rinkimuose, Konstitucijoje neturi pakankamai įgaliojimų paleisti parlamentą, sąlygų veiksmingai naudotis *veto* teise. Teismai, kaip teisingumą vykdanči institucija, yra įstatymų leidėjo valios vykdytojai, nes vadovaujasi jo priimtais įstatymais.

Taigi valdžių padalijimo principas LR Konstitucinio Teismo konstatuotas kaip pagrindinis demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas.

Žmogaus teisės ir laisvės:

Žmogaus teisės – šiuolaikinės civilizacijos esminė vertybė. Vienas iš pagrindinių liberalizmo elementų – teisių įtvirtinimas Konstitucijoje, kuri reglamentuoja vidaus teisėje žmogaus teisių apsaugos mechanizmą. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Visos valstybės institucijos turi veikti remdamosi ir vadovaudamosi teise, turi būti

užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, paisoma prigimtinių teisingumo. Konstitucijoje valstybė įpareigojama gerbti žmogaus teises ir laisves, teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti jų gynimą nuo neteisėto kėsimosi ar ribojimo. Valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves, o ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių.¹⁰¹ Vienas iš pagrindinių pažeistų teisių ir laisvių gynimo būdų - neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimas.

Teisinėje valstybėje žmogus gali laisvai veikti tiek, kiek jis nekliudo kitiems asmenims. Tas kitų asmenų nesikišimas, netrukdyamas veikti yra negatyvus laisvės apibūdinimas. Jeigu asmeniui trukdoma daryti tai, ką jis darytų netrukdomas, tai tam tikru lygiu jis yra laikomas nelaisvu; ir jei kiti žmonės susiaurina veiklos sritį beveik arba visai iki minimumo, tai toks asmuo gali būti apibūdinamas kaip prievartaujamas arba galbūt netgi pavergtas.¹⁰² Privatus asmuo turi teisę reikalauti, kad kiti asmenys nesikištų į jo veiklos sferą, ir tie kiti privalo susilaikyti nuo tokio kišimosi. Taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinta nuostata, jog „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“.¹⁰³

Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriuo prasideda Konstitucijos skirsnis „Žmogus ir valstybė“, yra įtvirtinta pamatinė norma, kuria remiantis garantuojamos ir ginamos prigimtinių žmogaus teisės ir laisvės. Kituose Konstitucijos straipsniuose skelbiamas atitinkamų prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių neliečiamumas, numatomi apsaugos būdai¹⁰⁴.

Žmogaus prigimtine teisė būti traktuojamam vienodai su kitais saugo žmogaus laisvės sritį, nes iš esmės žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais. Ši pamatinė žmogaus teisė garantuojama Konstitucijos 29 straipsnyje, kurio pirmojoje dalyje nustatyta: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Konstitucijos 18 straipsnyje nustatyta: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“. Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės.¹⁰⁵

Konstitucinis Teismas pažymi, kad iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas

¹⁰¹ 2000 birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas//Valstybės žinios. 2000. Nr. 54-1587.

¹⁰² Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis//Jurisprudencija. 2002, t.25(17). P.133.

¹⁰³ 1992 m spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.

¹⁰⁴ 1996 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 1996. Nr. 114-2643.

¹⁰⁵ 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas//Valstybės žinios. 1998. Nr.109-3004.

žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės „kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo“.¹⁰⁶

Prigimtinių žmogaus teisės - tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes. Taigi žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo. Atsižvelgiant į tai, žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės. Konstitucijos paskirtis tokiu atveju yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai keliama visų pirma pačiai valstybei.¹⁰⁷

Valdžios atsakomybė visuomenei:

Valdžios atsakomybė visuomenei - teisinės valstybės principas, kuris konstituciškai įtvirtinamas nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, o piliečiai turi teisę tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus valdyti savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus, taip pat garantuojant piliečiams galimybę ginti savo teises teisme, kritikos teisę, peticijos teisę, reglamentuojant piliečių prašymų ir skundų nagrinėjimo procedūrą ir kt. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad valstybės institucijų ir pareigūnų veiklos teisinio reguliavimo srityje teisinės valstybės principai įgyvendinami derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų veiklos vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei.¹⁰⁸

Demokratinėje teisinėje valstybėje pareigūnai ir institucijos turi vadovautis įstatymu ir teise. Realizuodami visuomenei ir valstybei reikšmingas funkcijas, pareigūnai neturi patirti grėsmės, jeigu savo pareigas vykdo nepažeisdami įstatymų. Tai užtikrinti padeda įvairūs teisiniai mechanizmai: įstatyminis valstybės pareigūnų ir institucijų kompetencijos reglamentavimas, jų socialinės ir materialinės garantijos, imperatyvinio mandato nebuvimas renkamųjų institucijų nariams ir kt. Kita vertus, teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė pašalinti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Konstitucinis teisinės valstybės principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu.

¹⁰⁶ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002. Nr. 77-3288.

¹⁰⁷ 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 1998. Nr. 109-3004.

¹⁰⁸ 1999 m. gegužės 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 1999. Nr. 42-1345.

Teisinio tikrumo ir saugumo bei teisėtų lūkesčių apsaugos principas:

Teisinėje valstybėje ypač svarbus teisinio saugumo ir tikrumo principas, kuris kildintinas iš Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos. Šis principas ne kartą buvo pakartotas LR Konstitucinio Teismo nutarimuose. Jis reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius.¹⁰⁹ Šio principo paskirtis - laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise. Analizuojant šį principą pažymėtini du aspektai. Pirma, teisinio saugumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus pačiam teisiniam reguliavimui. Jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai. Žemesnio lygmens teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnio lygmens teisės aktams, ir joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai. Teisės norminiai aktai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, ir su jais turi turėti galimybę susipažinti visi teisinių santykių subjektai. Antra, šis principas apima ir keletą reikalavimų, susijusių su teisinio reguliavimo galiojimu. Pagal šį principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, būtina *inter alia* laikyti princip *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas.

Teisinis tikrumas ir saugumas reiškia, kad turi būti užtikrintas teisinio reikalavimo stabilumas, nekintamumas. Kitaip tariant, kad teisinio santykio subjektai galėtų būti tikri, kad gali veikti taip kaip nustato teisės normos ir jei jie veiks taip, rezultatas bus pozityvus. Saugomas ne kiekvienas lūkestis kilęs iš įstatymo, bet lūkestis kilęs iš Konstitucijos ar iš įstatymo, kuris neprieštarauja Konstitucijai. Gali susidaryti tokia situacija, kuomet tam tikras teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. LR Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime išaiškino: „Sprendžiant, ar iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai, jo galiojimo metu kilusios asmens įgytos teisės turi būti saugomos ir ginamos, ar ne, o jeigu taip, tai koku mastu, kiekvienu atveju būtina išsiaiškinti, ar neapsaugojus ir neapgynus šių įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra. Po to, kai teisės aktai buvo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ir dėl to tam tikri teisei iki tol paklusę, įstatymų reikalavimų laikęsi, valstybe ir jos teise pasitikėję asmenys gali patirti nepalankius padarinius, įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę įvertinti visas su tuo susijusias aplinkybes ir, jei būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris minėtais ypatingais atvejais leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklūsusių, įstatymų

¹⁰⁹ 2001 m. liepos 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas//Valstybės žinios. 2001. Nr. 62-2276

reikalavimų besilaikiusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, idant nebūtų nukrypta ir nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo“.¹¹⁰

Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas:

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas keliolikos normų atitikimą Konstitucijai, remdamasis valdžių padalijimo ir teisėjo bei teismų nepriklausomumo principais, suformulavo teisminės valdžios visavertiškumo ir savarankiškumo doktriną ir konstatavo, kad pagal Konstituciją teismų veikla nėra ir negali būti valdymo sritimi, priskirta kuriai nors vykdomosios valdžios institucijai.¹¹¹ Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas siejasi su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio nuostatomis, įtvirtinančiomis asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą.¹¹²

Pažymėtina, kad Europos žmogaus teisių teismo praktikoje veiksniais, darančiais įtaką teisminei valdžiai, gali būti pripažįstama kitų valdžių, ypač vykdomosios, galimybė duoti instrukcijas teismams ar sąlygoti teisėjo perkėlimą į kitas pareigas, jei šis nesilaikys duotų nurodymų, teisėjų darbo apmokėjimo sąlygos, taip pat kitoks vykdomosios valdžios galėjimas daryti tiesioginį ar netiesioginį poveikį teismams.

Įgyvendinti savo konstitucinę priedermę ir funkciją vykdyti teisingumą teisminė valdžia gali tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valstybės valdžių - įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios, kurios yra formuojamos politiniu pagrindu. Jei teisminė valdžia nebūtų savarankiška, nepriklausoma nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, ji nebūtų visavertė. Teisminės valdžios savarankiškumą, nepriklausomumą nuo kitų valstybės valdžių lemia ir tai, kad ji, kitaip nei kitos valstybės valdžios, yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad teisminės valdžios visavertiškumas ir nepriklausomumas suponuoja jos savireguliaciją ir savivaldą, apimančią teismų darbo organizavimą, teisėjų profesinio korpuso veiklą; užtikrinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą ypač svarbu aiškiai atriboti teismų veiklą nuo vykdomosios valdžios; teismų veikla nėra ir negali būti laikoma valdymo sritimi, priskirta kuriai nors vykdomosios valdžios institucijai; iš teisėjo negali būti reikalaujama vykdyti kokios nors politikos krypties; tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti

¹¹⁰ 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas//Valstybės žinios. 2004. Nr. 181-6708.

¹¹¹ 1999 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios.1999. Nr. 109-3192.

¹¹² 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995. Nr. 40-987.

teismų organizacinį savarankiškumą, kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą - būtiną nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygą.

Apibendrintai galima pasakyti, kad visi šie aptarti teisinės valstybės principai tarsi garantuoja, kad visuomenėje ir tautos teisinėje kultūroje bus užtikrinta susiformavusi teisė. Šie principai suponuoja, kad Konstitucijoje įtvirtinti šie principai turi realiai funkcionuoti valstybėje. Tik visų šių principų sistema sudaro teisinės valstybės modelį.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. LR Konstitucijoje deklaruojamas teisinės valstybės sukūrimas - sudėtingas ir nenutrūkstamas procesas. Tai mūsų visų pagrindinis tikslas ir siekiamas idealas. Pažymėtina, jog nei viename LR Konstitucijos straipsnyje tiesiogiai neįvardinta, kad Lietuva - teisinė valstybė. Tačiau sakyti, kad preambulėje skelbiamas siekis yra tik filosofinė deklaracija būtų netikslu. LR Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės siekis aiškintinas neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių teisinės valstybės principą. Taigi teisinės valstybės koncepcija išreikšta visoje Konstitucijos konstrukcijoje ir tai atskleidžia įvairų ir daugiaaspektį šios idėjos turinį.

2. Kad valstybė galėtų vadintis teisine neužtenka vien tik deklaruoti, kad valstybė tokia yra. Visa veikla, kuriant ir įtvirtinant šalies valstybingumą, turi papildyti Konstituciją realiu idėjiniu, politiniu, socialiniu-ekonominiu ir teisiniu turiniu, nes tik tai užtikrina šalyje atviros pilietinės visuomenės gyvavimą kartu su išsivysčiusiais demokratijos mechanizmais: žmogaus teisių gynimu, pilietinių ir valstybinių struktūrų tarpusavio bendradarbiavimu, nes tik teisinė valstybė sudaro prielaidas plėtoti pilietinei visuomenei. Tai suprantama ilga, tačiau reali perspektyva.

3. Valstybėje suformuotas toks teisinės valstybės modelis, koks tuo metu yra pačios valstybės visuomenės teisinės sąmonės lygis ir politinės nuostatos. Akivaizdu, jog teisinės valstybės koncepcija skirtingu laikmečiu vis kitaip materializuojasi, tačiau visada išlaiko idėją, jog teisė yra teisinga.

4. Pagrindinė teisinės valstybės esmė tokia: 1) atsisakymas nuo jėgos primato; 2) orientacija į teisės viešpatavimą; 3) žmogaus teisių ir laisvių gynimas norminant, ribojant, skirstant ir teismo priemonėmis kontroliuojant valstybinę valdžią.

5. Teisinės valstybės kūrimosi procesas prasideda nuo teisinių idėjų, teisinės sąmonės ir nuo pačios tautos teisinės kultūros. Akivaizdu, jog teisingumo sunykinimas riboja pilietinės visuomenės kūrimosi galimybes ir tokios visuomenės poreikius atitinkančios teisės formavimąsi. Lietuvos svarbiausias uždavinys - formuoti visuomenės narių teisinę sąmonę ir teisinę kultūrą, kuri atitiktų socialinių permainų ir to laikmečio konstitucines teises sąlygas.

6. Teisinės valstybės egzistavimo būtina sąlyga - išsivysčiusi pilietinė visuomenė. Tik pilietinė visuomenė gali kurti teisinę valstybę, o ši negali plėtoti kaip teisinė, neturėdama pilietinės visuomenės. Kuo geriau išsivysčiusi pilietinė visuomenė, tuo daugiau galimybių valstybės demokratinėms formoms gyvuoti, ir atvirkščiai, kuo žemesnio lygio pilietinė visuomenė, tuo daugiau tikėtina autoritarinių ir totalitarinių režimų pasireiškimų valstybės valdyme.

7. Labai svarbus indėlis į teisinės valstybės kūrimą – politinis ir teisinis visuomenės švietimas, nepažeidžiamas teisėtumas ir konstitucingumas, nuomonių įvairovė bei visuomenės savivalda. Kad teisinė valstybė būtų kuriama ir galėtų netrukdomai funkcionuoti, reikia pilietinės visuomenės, nes tik tokia visuomenė galės stebėti valstybės veiksmus, taip užkirsdama kelią teisėtumo ir konstitucingumo pažeidimams.

8. Teisinei valstybei būtina stipri teisinė tvarka, aukštas teisinio sąmoningumo lygis, valstybės valdžia turi būti atsakinga piliečiams. Kiekvienam asmeniui yra suteikta galimybė ir teisė ginti savo interesus įstatymo numatytais būdais; teisinėje valstybėje negali būti ignoruojamos jokios žmogaus teisės ir laisvės, kurios yra numatytos nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose; visi įstatymai turi būti vieši, aiškūs, santykinai stabilūs.

9. Teisinės valstybės ypatumus lemia visuomenės ir valdžios santykių problemos. Išanalizavus statistinius duomenis paaiškėjo, kad Lietuvoje kol kas nėra tampraus ryšio tarp valstybės ir asmens. Santykinai žemas tautos pasitikėjimo lygis valstybės valdžios institucijomis ir jų vykdoma politika, pilietinės visuomenės pasyvumo lygis, palyginti žema pačios tautos ir politikos teisinė kultūra - tai ženklas, jog reikia skatinti piliečių aktyvumą dalyvaujant valstybės valdyme, užkirsti kelią valdininkų savivaliavimui.

10. Teisinė valstybė savo politika privalo veikti visuomenės interesais. Teisė ir politika glaudžiai susiję terminai, tačiau nuo valstybėje vyraujančios teisės sampratos priklauso politikos ir teisės santykis. Valstybėje, kurioje vyrauja prigimtinių teisės doktrina, teisė yra aukščiau už politiką, todėl per politiką yra užtikrinami visuomenės socialiniai interesai. Per politinius procesus teisė tampa dinamiška, o per teisę įtvirtinama politika. Todėl būtina pritaikyti Lietuvos teisinę bazę žmogaus teisių įgyvendinimui spartinti ir parengti mechanizmą, leidžiantį laiku priimti politinius sprendimus.

11. Teisingumo samprata atspindi visuomenės teisinės sąmonės išsivystymo ir teisinės kultūros tautoje lygį, žmonių suvokimą kaip turėtų būti elgiamasi visuomenėje, kokiomis taisyklėmis turėtų būti grindžiami žmonių tarpusavio santykiai. Norint sukurti teisinę valstybę, pirmiausia reikia pasiekti aukštą politinio ir teisinio sąmoningumo lygį.

12. Apžvelgiant įvairias teisinės valstybės koncepcijas matyti, kad teisinės valstybės samprata istoriškai kito, ir šiuo metu nėra vienos, visiems vienodos priimtinos teisinės valstybės sampratos. Yra išskiriami trys teisinės valstybės tipai: „*Rechtsstaat*“ (teisėtumo valstybė), „*Rule of law*“ (teisės viešpatavimo valstybė) ir „socialinė teisinė valstybė“. Šiuo metu vis dažniau kalbama apie socialinę valstybę, kuri gali labiausiai atitikti žmogaus poreikius. Teisėtumo valstybė- tai valstybė, kuri yra susaistyta jos pačios leidžiamais įstatymais. Tačiau tokia valstybė gali pakeisti

savo pačios sau nustatytus apribojimus „Teisės viešpatavimo“ valstybė jau nebeatitinka asmenų poreikių, nes toks teisinis valstybingumas iš esmės buvo siejamas tik su teisinio, institucinio mechanizmo kūrimu tam, kad asmuo apsigintų nuo bet kokios savivalės, susijusios su jo teisėmis. Todėl buvo pereita prie socialinės teisinės valstybės, kurios paskirtis sudaryti ekonomines, socialines ir kultūrines sąlygas visapusiškai asmenybės vystymuisi, užtikrinti socialinę gerovę.

13. Socialinio tipo valstybė dar labiau išplėtė žmogaus teises, dabar jos apima ir teisę į monetarinę ir socialinę pagalbą. Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją. Jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Žinoma, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą.

14. Dabartinė Lietuvos socialinė politika orientuota į socialinę paramą, o ne į ilgalaikės socialines investicijas. O tai ugdo piliečius išlikti pasyviais vartotojais, o ne gebėjimą siekti gerovės. Vis dėlto, būtina pažymėti, kad valstybės vykdoma socialinė politika priklauso nuo valstybės demografinės bei ekonomikos būklės, nuo visuomenės ekonominio pajėgumo ir vyraujančios socialinio teisingumo sampratos, lemiančios pajamų perskirstymą, taip pat nuo techninių galimybių perskirstyti šias pajamas.

Literatūros sąrašas

NORMINIAI TEISĖS AKTAI

1. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. 2002 m. gegužės 28 d. Lietuvos Respublikos Korupcijos prevencijos įstatymas Nr. IX-904// Valstybės žinios, 2002. Nr. 57-2297.
3. 2006 kovo 28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas Nr. I-67// Valstybės žinios, 1993. Nr. 6-120.
4. 2004 m. lapkričio 4 d. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas Nr. IX-2544// Valstybės žinios, 2004. Nr. 170-6238.
5. 2002 m. sausio 24 d. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo pakeitimo įstatymas. Nr. IX-732// Valstybės žinios, 2002. Nr. 17-649.
6. 1999 m. liepos 8 d. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas Nr. VIII-1316// Valstybės žinios, 1999. Nr. 66-2130.
7. 2006 m. birželio 27 d. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. X-736// Valstybės žinios, 2006 07 14, Nr. 77-2975.
8. 2000 m. vasario 17 d. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. VIII-1562// Valstybės žinios, 2000. Nr. 18-431.
9. 2006 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Vaikų išlaikymo fondo įstatymo projektas.
10. 2006 m. sausio 19 d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas// Valstybės žinios, 2006. Nr. 17-589.
11. 2005 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios, 2005, Nr. 71-2555.
12. 1999 m. sausio 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 62 „dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos“// Valstybės žinios, 1999. Nr. 10-220.
13. 1952 m. kovo 20 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolai Nr. 1 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
14. 1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinė chartija (pataisyta)// Valstybės žinios. 2001. Nr. 49-1704.
15. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002. Nr. 77-3288.

16. 1995 m. spalio 26 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 10 straipsnio septintosios dalies nuostatos, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 55 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 15 d. nutarimu Nr. 470 patvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" įgyvendinimo tvarkos dalinio pakeitimo" 1.2 punkto nuostatos, 2.1 punkto ir jo 1, 2 bei 3 papunkčių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios. 1995. Nr. 89-2007.
17. 1996 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios. 1996. Nr. 114-2643.
18. 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios, 1998 12 11, Nr. 109-3004
19. 2000 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios. 2000. Nr. 54-1587.
20. 1999 m. gegužės 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios. 1999. Nr. 42-1345.
21. 1999 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25(1), 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69(1) ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Valstybės žinios. 1999. Nr. 109-3192.
22. 2006 m. gegužės 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies

(2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo "Lietuvos Aukščiausiojo teismo statutas" 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto nr. 2048 "dėl Apygardos teismo teisėjo atleidimo" 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios. 2006. Nr. 51-1894.

23. 2002 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 39 straipsnio, Lietuvos Respublikos mokslo ir švietimo ilgalaikio finansavimo įstatymo 1, 2 ir 3 straipsnių, Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo 18 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 172 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios. 2002. Nr.72-3080.
24. 1997 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas " Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios. 1997. Nr.23-546.
25. 2000 m. gruodžio 6 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios. 2000. Nr.105-3318.

26. 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams; Valstybės žinios. 2004. Nr.181-6708; 2004. Nr.186 (atitaisymas).
27. 2004 m. kovo 5 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. Rugsėjo 27 d. Nutarimo nr. I-619 „dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. Liepos 5 d. Nutarimu nr. 808 „dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. Lapkričio 6 d. Redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. Lapkričio 6 d. Redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. Lapkričio 6 d. Redakcija), 7 punkto (1996 m. Lapkričio 6 d. Redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. Balandžio 17 d. Nutarimu nr. 441 „dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. Balandžio 17 d. Ir 2000 m. Liepos 14 d. Redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. Balandžio 17 d. Ir 2000 m. Liepos 14 d. Redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. Lapkričio 3 d. Redakcija) 1 daliai“. Valstybės žinios. 2004. Nr.38-1236.
28. 1995 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1995. Nr.106-2381.
29. 2001 m. liepos 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl

Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2001. Nr. 62-2276.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: MRU, 2004.
2. Beinoravičius. D. Teisės ir įstatymo santykis: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01s), Vilnius, 2003.
3. Beinoravičius D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis. //Jurisprudencija. 2002. T. 27(19).
4. Bernotas D, Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius: LTU, 2003.
5. Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1998.
6. Dworkin R. Principo reikalas. Iš anglų kalbos vertė K. Klimka. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga; 2006.
7. von Hayek F.A. Kelias į vergovę. Iš anglų kalbos vertė A. Degutis. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2002.
8. Kelsen H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002.
9. Kūris E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija/Glendon M. A. “Vakarų teisės tradicijos“. Vilnius . 1993.
10. Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai principai. //Jurisprudencija. 2002. T. 27(19).
11. Lane Jan-erik. Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas, 2003.
12. Birmontienė T, Jarašiūnas E ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė.Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.
13. Katuoka S. Lietuvos valstybingumo teisinės problemos. Vilnius, 1993.
14. Maksimaitis M. Mykolo Riomerio mokslas apie valstybę. Vilnius, 1997.
15. Nozic Robert. Anarchija, valstybė ir utopija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
16. Rakauskienė O. G. Valstybės ekonominė politika. Vilnius: MRU, 2006.

17. Rawls J. Politinis Liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002.
18. Riomeris M. Mokslas apie valstybę. Vilnius, 1997.
19. Seligman A.B. Pilietinės visuomenės idėja. Iš anglų kalbos vertė A. Mardosaitė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
20. Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S), Vilnius, 2002.
21. Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis.//Jurisprudencija. 2002. T. 25(17).
22. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė II. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
23. Šlapkauskas V. Socialinės deviacijos intensyvėjimas.// Jurisprudencija. 2001. T. 19(11).
24. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. Vilnius: MRU, 2004.
25. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje: habil. darbas: soc. mokslai: teisė. LTU, Vilnius, 2001.
26. Vaišvila A. Atvira visuomenė ir teisinė valstybė. Filosofija. Sociologija. Nr. 1. 1999.
27. Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004.
28. Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos.// Jurisprudencija. 2000. 15 (7).
29. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000.
30. Vaišvila A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė.//Jurisprudencija. 2002. T. 24(16).
31. Vaišvila. A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės.//Jurisprudencija. 2001. T.19(11).
32. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius, 2000.
33. Juraševič. N. M. Teisinės sąmonės vaidmuo kuriant teisinę valstybę.//Jurisprudencija. 2001. T. 19(11).
34. Kalinin C. A. Koncepcija prav čeloveka I pravavo gosudarstva v pravovoi sistemie respubliki Belorus // Jurisprudencija. 2001. T. 19(11).
35. Комаров С.А. О́щая теория го́сударство и право. Москва, 1998.
36. Бабаев В. К. Теория права и государства в схемах и определениях. Москва, 1999.
37. Клименко С. В., Чичерин А. Л. Основы государства и права. Москва, 2001.
38. Лазарева В.В. О́щая теория права и государства. Москва, 1994.
39. Лифшиц Р. З. Теория права. Москва, 1994.
40. Соловей Ю. П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации. Омск, 1993.
41. Тихомиров Ю. А.. Теория закона. Москва: Издательство. Наука, 1982.
42. Finnis Jh. Natural Law and Natural Rights. Clarendon Law series, 1980.

43. Hayek F.A. The Road to Serfdom. Chicago: University of Chicago Press, 1944.
44. Holmse, Stephen. Passions and Constraint: On the Theory of Liberal Democracy. Chicago: University of Chicago Press. 1995.
45. Kruger H. Allgemeine Staatslehre. W. Kohlhammer Verlag. 1964.
46. Marshall T. H. Class, Citizenship and Social Development. Westport, Greenwood Press. 1973.
47. Raz J. The Authority of Law. Essays on Law and Morality. Clarendon press. Oxford.
48. Rosenbloom H. D. Public administration understanding management, politics, and law in the public sector. New York. 1986.

PRAKTINĖ MEDŽIAGA:

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

1. H.Juchnevičius v Vilniaus m. valstybinė mokesčių inspekcija (1999 m. balandžio 12 d. Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-50/1999).

INTERNETINIAI ADRESAI

1. <http://www.civitas.lt/lt/?pid=72&id=7>.
2. <http://www.transparency.lt/new/images/1>.

SANTRAUKA

Teisinės valstybės kūrimo Lietuvoje specifika

Raktiniai žodžiai: teisinė valstybė, socialinė valstybė, pilietinė visuomenė, teisinė sąmonė, teisinė kultūra, teisingumas.

Šiame darbe nagrinėjama teisinės valstybės susikūrimo Lietuvoje specifika. Nagrinėti šią temą skatino Lietuvos valstybės gyvenimo realijos.

Teisinės valstybės idėjos įgyvendinimas – pagrindinis kiekvienos valstybės siekis, nes tik teisinė valstybė įtvirtina humanistinius pradus, užtikrina praktinio gyvenimo gerovės, laisvės, kovos su biurokratija būdus. Teisinės valstybės siekis įtvirtintas LR Konstitucijos preambulėje, kuris reiškia, kad valstybė siekia būti tokia, kurios mechanizmas yra ribojamas teisės ir kurioje siekiama teisingumo, orientuojamasi į teisės viešpatavimą, žmogaus teisių ir laisvių gynimą. Kiekvieną dieną kinta socialiniai, politiniai ir visuomeniniai santykiai, todėl ir pati teisė negali būti pastovi, ji turi nuolat kisti, priklausomai nuo reguliuojamų santykių pobūdžio. Todėl darbe analizuojamos problemos, su kuriomis susiduria Lietuva įgyvendinant teisei valstybei keliamus tikslus. Nagrinėjama kaip deklaruojamas teisinės valstybės teorinis modelis atitinka teisinę, socialinę ir ekonominę šalies tikrovę, kaip užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės. Darbe pabrėžiama, kad teisinės valstybės egzistavimo būtina sąlyga - išsivysčiusi pilietinė visuomenė. Tik pilietinė visuomenė gali kurti teisinę valstybę, o ši negali plėtotis kaip teisinė, neturėdama pilietinės visuomenės. Pabrėžiama visuomenės teisinės sąmonės ir kultūros svarba ir kokią reikšmę tai turi kuriant teisinės valstybės modelį. Šiuolaikinės teisinės valstybės tikslas yra sudaryti tokias sąlygas, kurios yra būtinos optimaliam visuomenės, valstybės bei individo vystymuisi. Lietuvos siekiai tapti teisine valstybe akivaizdūs: demokratinio valdymo mechanizmo sukūrimas, valdžių padalijimo principo įtvirtinimas, laisvi, nepriklausomi ir tiesioginiai rinkimai. Visi šie požymiai leidžia teigti apie Lietuvos tapimą teisine valstybe.

SUMMARY

The Particularity of the Creation of the Rule of Law in Lithuania

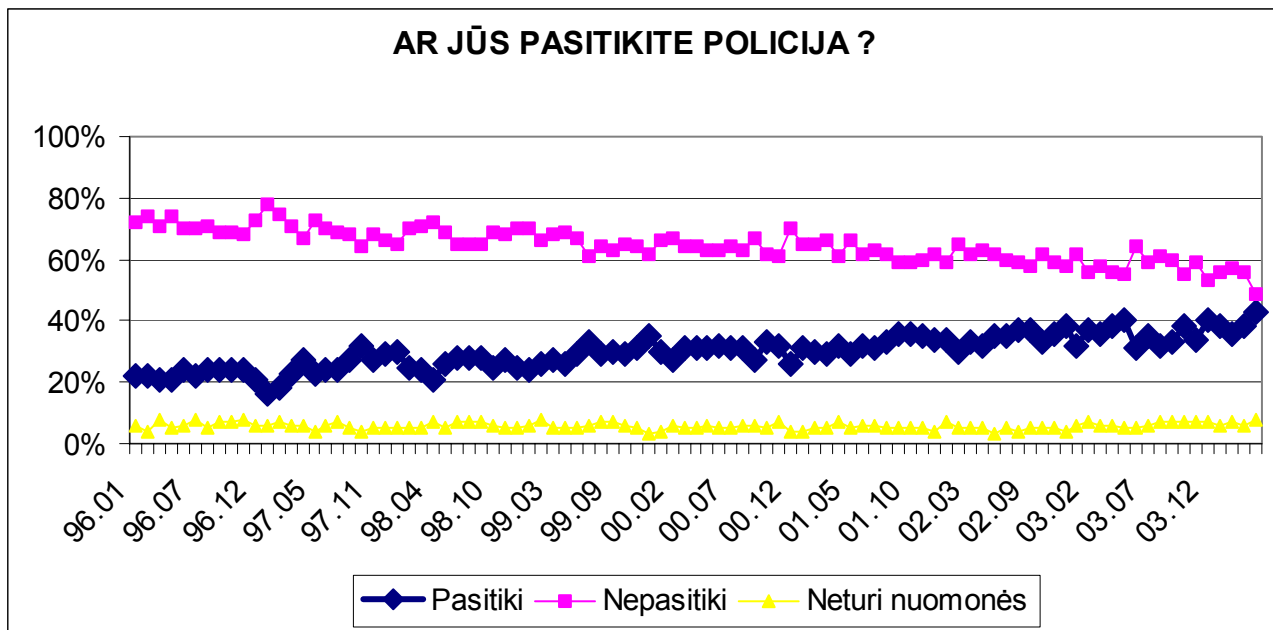
Key words: Rule of Law, Social state, civil society, legalese consciousness, legalese culture, justice.

In this topic there is analyzed the particularity of the creation of the Rule of law in Lithuania. The reality of the state life forced to choose this topic.

The implementation of the idea of the rule of law – the fundamental aim of every state, because only the rule of law firms the humanistic basis, makes sure the ways of life's wellbeing, freedom, fight with bureaucracy. The aim of the rule of law is firmed in the preamble of the Lithuanian Constitution. It means that the activity of the institutions conforms to law. Equity, the rule of law, the protection of the rights and freedoms of the people are the main fundamentals of such state. The social, political and public relations change every day, therefore law, which regulates these relations, can not be stable, it has to change continually, and they depend on the characteristic of the relations. Therefore in the topic there are analyzed the problems, which are typical to Lithuania reaching the rule of law. There are examined how the theoretical model of the rule of law conforms to legal, social and economical reality of the state and how there are firmed the rights and freedoms of the people. Advanced civil society is essential condition of the existence of the rule of law. Only the civil society can create the rule of law, and the state can not develop as the rule of law without the civil society. There is accented the importance of culture and legal consciousness of the society to the creation of the model of the rule of law. The formation of the conditions, which are essential to the optimal development of the society and the person, is the main goal of the modern state. The aims of Lithuania to become the rule of law are obvious: the creation of the democratic management, fixing the fundamental of the separation of powers, free and independent elections. All these features show that Lithuania becomes the rule of law.

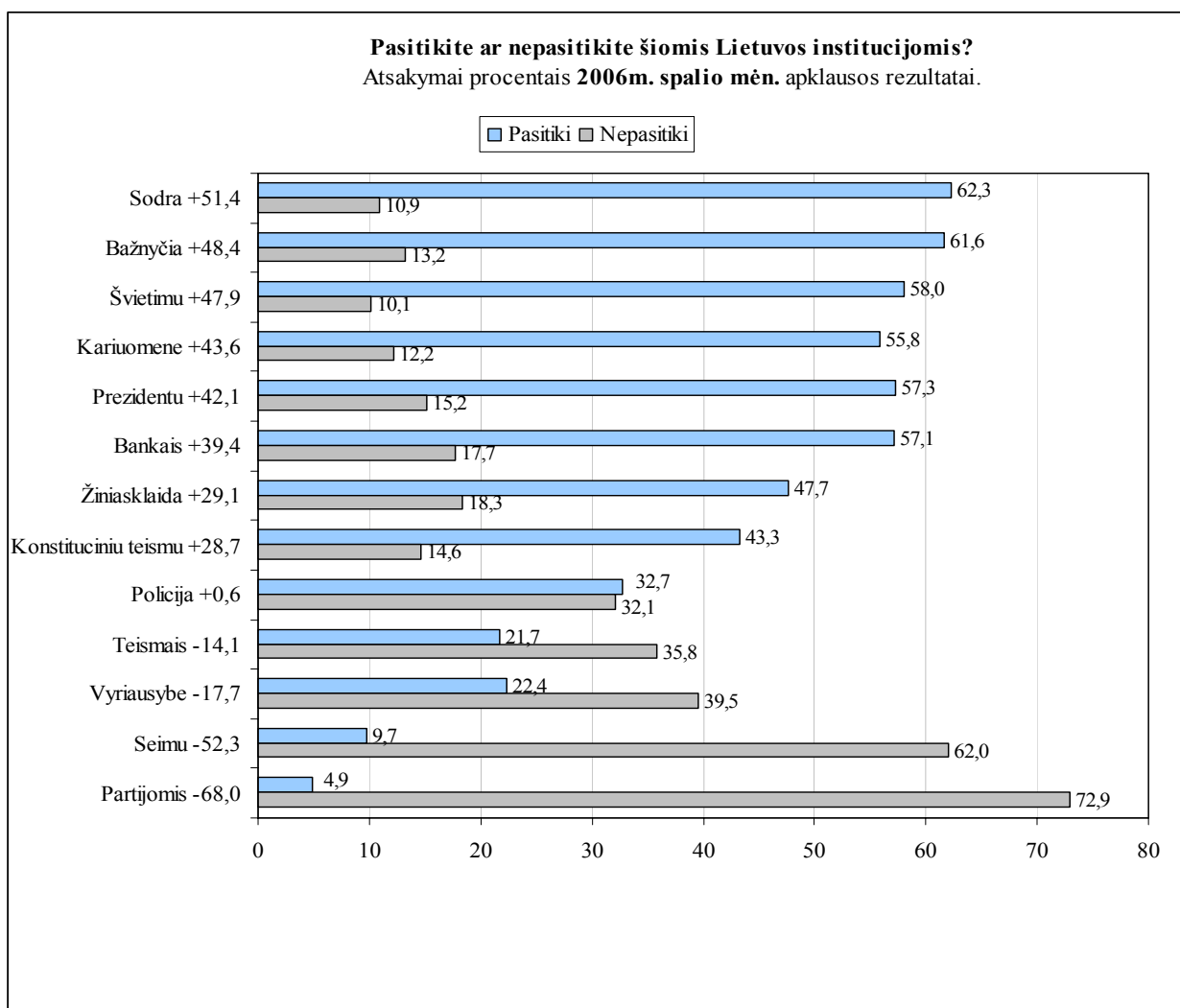
PRIEDAI

1 priedas. Lietuvos gyventojai apie policiją 2004 metais¹¹³

¹¹³ Baltijos tyrimai. Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją. 2004.

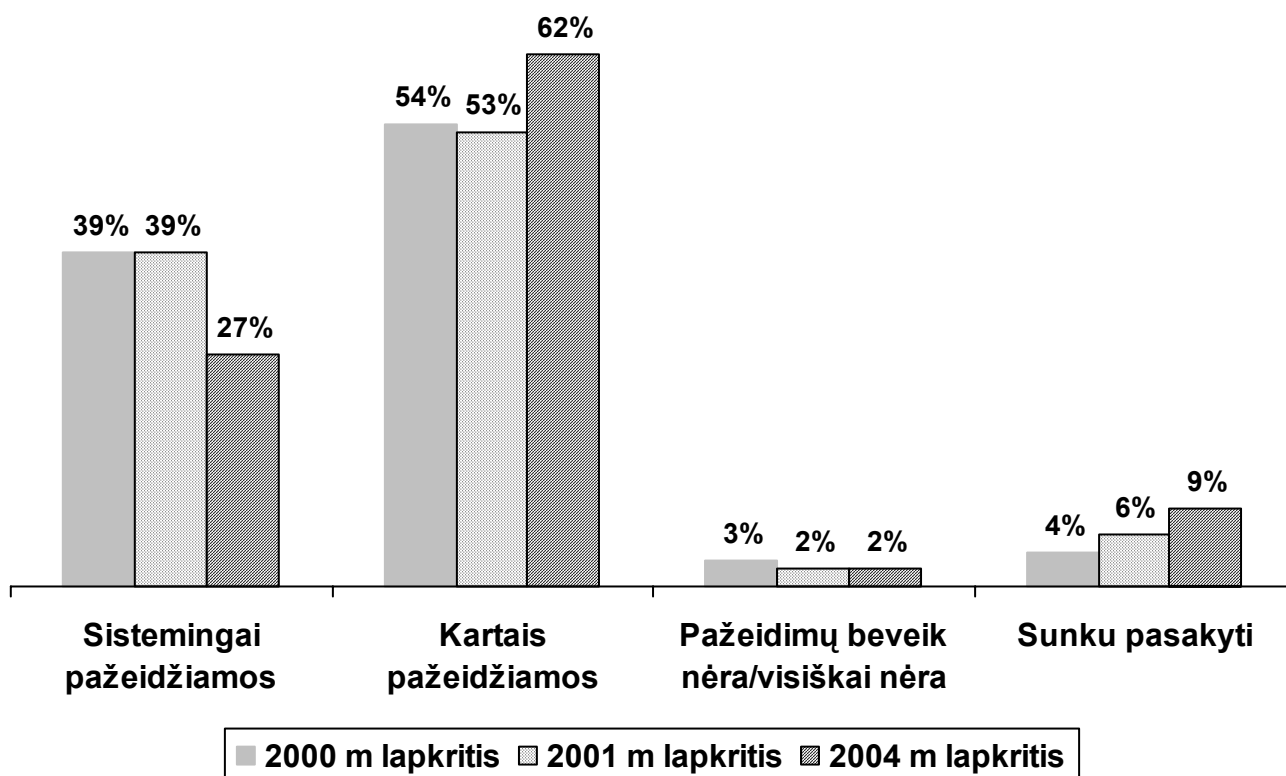
2 priedai. Pasitikite ar nepasitikite šiomis Lietuvos institucijomis? ¹¹⁴

¹¹⁴ Apklausa: Pasitikite ar nepasitikite šiomis Lietuvos institucijomis?. Lietuvos rytas. 2006.10.14. Nr. 236.P. 4

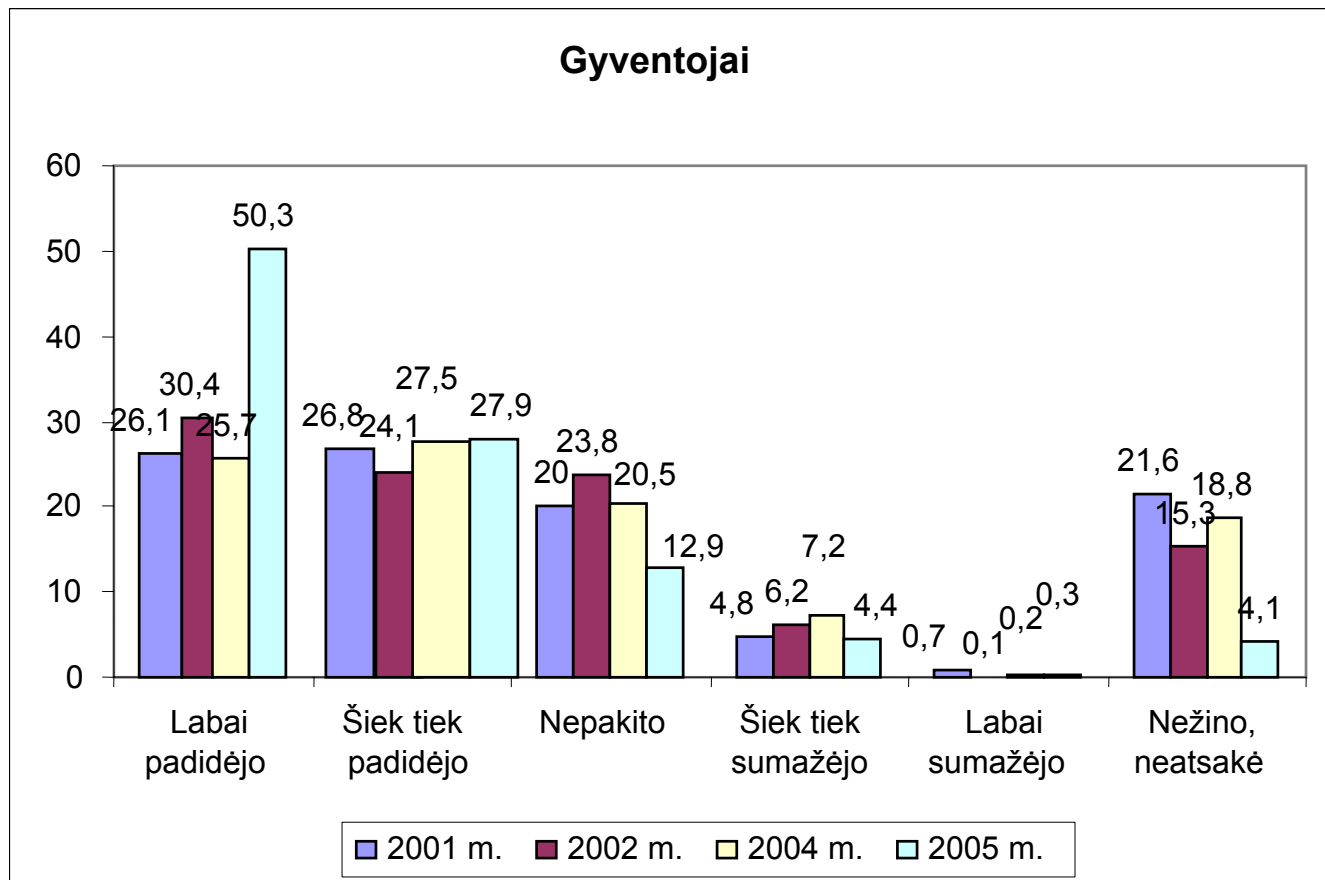
3 priedai. Žmogaus teisių padėtis Lietuvoje¹¹⁵

Ar Lietuvoje žmogaus teisės yra pažeidžiamos, ar ne?

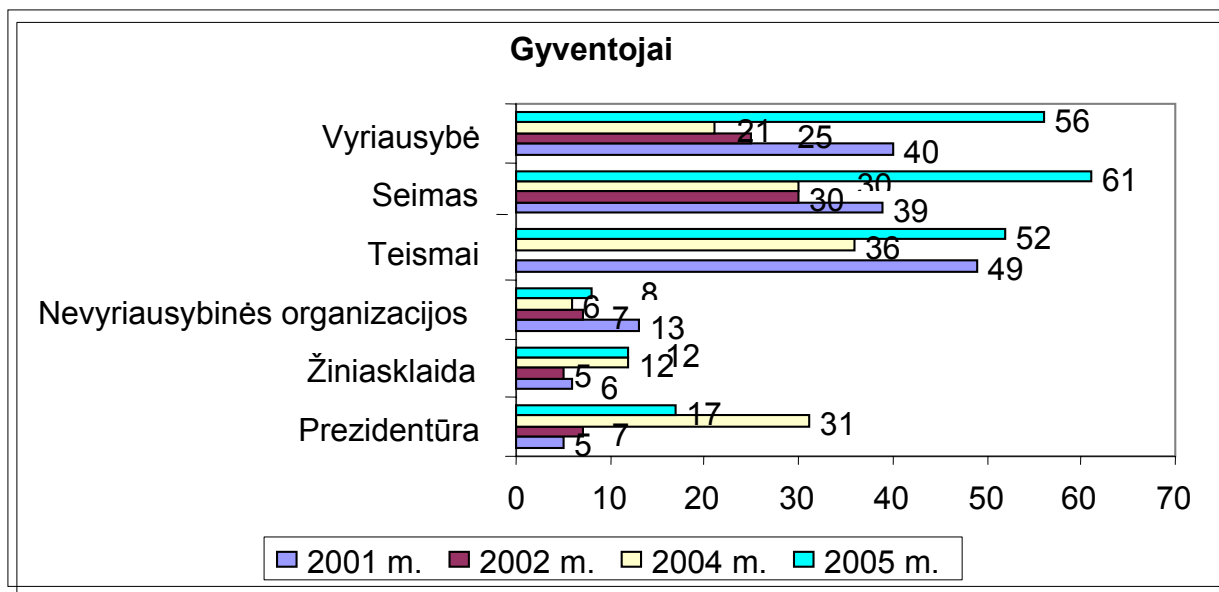
¹¹⁵ 2000 m. tyrimo „Žmogaus teisės Lietuvoje: 2000“ (reprezentatyvi apklausa, atlikta „VILMORUS“ Jungtinių Tautų vystymo programos ir Žmogaus teisių centro užsakymu) rezultatai.

4 priedas. Per paskutinius 5 metus korupcijos mastai Lietuvoje¹¹⁶

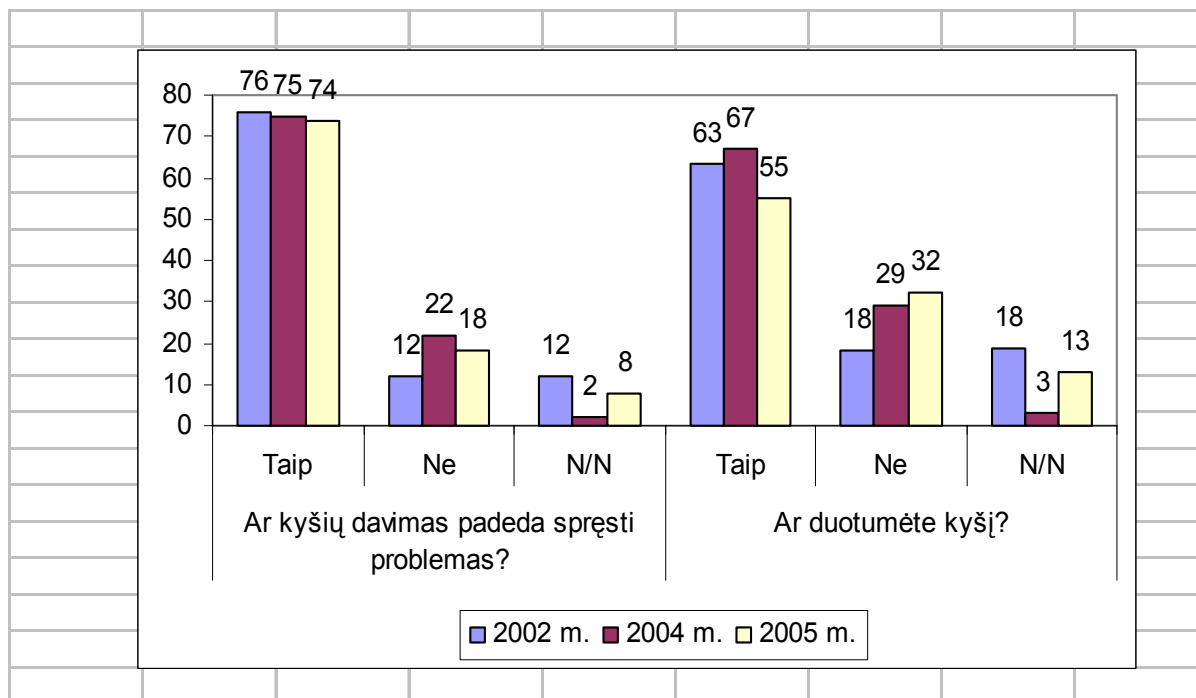

¹¹⁶ <http://www.transparency.lt/new/images/1>

5 priedas. Nuomonė apie atskirų valdžios šakų korumpuotumą (% labai korumpuota)¹¹⁷
 Įmonių vadovų požiūris į kyšio davimą (%)

6 priedas¹¹⁸

¹¹⁷ <http://www.transparency.lt/new/images/1>

¹¹⁸ <http://www.transparency.lt/new/images/1>

